

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2022

Bc. Veronika Brtníková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Sociální vyloučení a jeho pedagogické aspekty v regionu Šumperk

Diplomová práce

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Veronika Brtníková**
Osobní číslo: **H20484**
Studijní program: **N0111P190001 Resocializační pedagogika**
Téma práce: **Sociální vyloučení a jeho pedagogické aspekty v regionu Šumperk**
Téma práce anglicky: **Social exclusion and its pedagogical aspects in the Šumperk region**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Zásady pro vypracování

Diplomová práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Cílem této práce je zjistit fakta o sociálně vyloučených lokalitách a jaké jsou pedagogické aspekty sociální exkluze konkrétně v regionu Šumperk. Problematika sociálního vyloučení je spjata s mnoha předsudky, ať už je to ze strany majoritní společnosti, ale i ze strany osob žijících v ohroženém prostředí, kdy tyto osoby se stigmatizují samy, samy na sebe pohlížejí jako na sociálně vyloučené a nezřídka se samy staví do pozice „oběti“. Tato práce se bude zaměřovat na sociální vyloučení a některé jeho formy, dále na sociální politiku jako nástroj řešení této problematiky. Také se bude zaměřovat na klíčové faktory vzdělávání v sociálně vyloučených lokalitách. V praktické části bude použit kvalitativní výzkum, tedy rozhovory s aktéry a sociálními pracovníky v této problematice.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

FARKAS, Lilla. Segregation of Roma Children in Education. Addressing Structural Discrimination through the Race Equality Directive. European Commission. Directorate-General for Employment. Social Affairs and Equal Opportunities. 2007. ISBN 978-92-79-05605-5.
GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu. 2.roz.vydání. Brno: Paido, 2010. ISBN978-80-7315-185-0.
KELLER, J. Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014, ISBN 978-80-7464-490-0.
MAREŠ, P. Faktory sociálního vyloučení. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006. ISBN 80-87007-15-8.
TOUŠEK, L. Sociální vyloučení a prostorová segregace. Plzeň: Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu, 2007. Přehledové studie 07/11.

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Mgr. Ilona Ďatko, Ph.D.**
Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce: **1. května 2021**
Termín odevzdání diplomové práce: **1. května 2022**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. v.r.
děkan

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D. v.r.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 1. května 2021

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 2. 1. 2022

Veronika Brtníková

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí své diplomové práce PhDr. Mgr. Iloně Ďatko, Ph.D. za odborné rady a pomoc při konzultacích, které mi při psaní práce velice pomohly. Dále bych chtěla poděkovat všem dotazovaným, kteří se dobrovolně stali součástí mého výzkumu. Také děkuji své rodině a přátelům za podporu a trpělivost při psaní této práce.

ANOTACE

Teoretická část se bude zaměřovat na vymezení pojmu a bližší seznámení s problematikou sociálního vyloučení ve společnosti, vymezení pojmu sociální exkluze, charakteristikou obyvatel v sociálně vyloučených lokalitách a romskou populací ve spojitosti se sociální exkluzí. Také se práce bude věnovat hlavním problémům v sociálně vyloučených lokalitách. V poslední řadě vymezuje sociálně vyloučené lokality na Šumpersku a neziskové organizace, které v nich působí. V praktické části bude využito kvalitativní metodologie s cílem zjistit, jaké jsou hlavní příčiny a důsledky sociálního vyloučení v regionu Šumperk. Praktická část je tvořena rozhovory se sociálními pracovníky, kteří sociálně vyloučené lokality navštěvují.

KLÍČOVÁ SLOVA

sociální exkluze, sociálně vyloučená lokalita, Romové, etnikum, prostorová segregace, neziskové organizace, terénní sociální práce

TITLE

Social exclusion and its pedagogical aspects in the Šumperk region.

ANNOTATION

The theoretical part is focused on the definition of the term and a closer acquaintance with the issue of social exclusion in society, the definition of the concept of social exclusion, the characteristics of inhabitants in socially excluded localities and the Roma population in connection with social exclusion. The thesis deals with the main problem in socially excluded localities. Finally, it defines socially excluded localities in the Šumperk region and the non-profit organizations that operate in them. In the practical part, a qualitative methodology is used in order to find out what are the main causes and consequences of social exclusion in the Šumperk region. The practical part consists of interviews with social workers who visit socially excluded localities.

KEYWORDS

social exclusion, socially excluded locality, Roma, ethnicity, spatial segregation, non-profit organizations, field social work

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Sociální exkluze	10
1.1. Definice pojmu sociální exkluze.....	10
1.2. Sociální vyloučení a romská otázka.....	14
1.3. Faktory ovlivňující životní podmínky Romů.....	17
2 Sociálně vyloučené lokality	19
2.1. Populace, lokalita, komunita.....	19
2.2. Základní informace a charakteristika obyvatel.....	21
2.3. Hlavní problémy ve vyloučených romských lokalitách.....	23
3 Situace na Šumpersku	27
3.1. SVL Šumpersko.....	29
3.2. SVL Hanušovicko.....	30
3.3. Neziskové organizace.....	32
PRAKTICKÁ ČÁST	36
4 Výzkumné šetření a jeho cíl	36
4.1. Metoda sběru dat.....	36
4.2. Stručný popis výzkumného vzorku.....	37
4.3. Stanovení výzkumných otázek.....	38
4.4. Okruhy a otázky v rozhovoru.....	39
4.5. Zpracování dat.....	40
5 Předvýzkum	41
6 Vyhodnocení a interpretace dat	42
6.1. Pojetí klientů.....	42
6.2. Problémy v lokalitě.....	45
6.3. Cíle.....	49
6.4. Vliv rodiny.....	53
7 Vyhodnocení odpovědí na výzkumné otázky	58
8 Závěr výzkumného šetření	60
ZÁVĚR	61
POUŽITÁ LITERATURA	63
SEZNAM OBRÁZKŮ	67

ÚVOD

Ve své diplomové práci se budu zabývat pojmem sociální exkluze (vyloučení), kde budu pojednávat i o sociálně vyloučených lokalitách a blíže představím tyto lokality v regionu Šumperk odkud pocházím. Na tuto problematiku je pohlíženo mnoha autory, články a výzkumy. Význam a problém sociálního vyloučení je však patrný u všech. Aktéři sociální exkluze jsou většinou lidé nedostatečně vzdělaní, dlouhodobě nezaměstnaní, osoby s mentálním nebo fyzickým postižením, jedinci s některým druhem závislosti, osamocení senioři, migranti a příslušníci různých etnických menšin. Všichni mají jedno společné – jedná se o osoby, které se ocitly v tíživé životní situaci, s níž si sami neumí poradit. V této diplomové práci se zaměřím hlavně na romskou část populace, která je výrazněji postižena sociálním vyloučením u nás. V kontextu české společnosti, Romové představují jednu z nejohroženějších sociálních skupin. Tato skutečnost je spojená s mnohými společenskými bariérami, které neusnadňují Romům sociální vzestup. S problematikou sociálního vyloučení úzce souvisí především sociální práce. Konkrétně terénní sociální práce je v těchto komunitách velice podstatná. Jak jinak můžeme nejlépe nahlédnout do dění v lokalitách, než když se sociální pracovníci vypraví přímo za aktéry sociální exkluze. Toto téma jsem si vybrala z důvodu, že jsem chtěla lépe poznat a pochopit život ve vyloučených lokalitách, protože to, jak jej prezentují média a tisk, zdaleka neodpovídá reálnému životu. Pro svůj výzkum jsem si vybrala prostředí vyloučených lokalit na Šumperku, jelikož z tohoto regionu pocházím. Na poslední praxi ve druhém ročníku magisterského studia jsem měla možnost nahlédnout do některých sociálně vyloučených lokalit a aspoň z nějaké části vidět na vlastní oči, jak život probíhá. V praktické části diplomové práce tedy postupuji kvalitativní formou, a to rozhovory se sociálními pracovníky, kteří navštěvují tyto lokality a spolupracují s obyvateli v tíživé životní situaci.

Cílem mé práce je tedy alespoň z části definovat pojem sociální vyloučení, sociálně vyloučené lokality a romskou populaci. Také se blíže zaměřit na region Šumperk, kde se nachází dle mého názoru hojný počet vyloučených lokalit, ale i zjistit názory na tento fenomén očima pracovníků, kteří se snaží o jisté zlepšení podmínek pro tamní obyvatele. Výstup mé práce je zhodnocení příčin a důsledků sociálního vyloučení v tomto regionu, ale i zkušenosti a poznatky sociálních pracovníků.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Sociální exkluze

Sociální vyloučení (exkluze) je z hlediska současné konceptualizace a výzkumu označení sociálního procesu, v jehož důsledku někteří jedinci sice jsou obyvateli určité společnosti, avšak existují jisté důvody, které nemají sami pod kontrolou, a tudíž se nemohou účastnit běžných aktivit, na které jako občani mají právo a o které usilují¹. Některé skupiny obyvatel jsou sociálním vyloučením ohroženy více, některé méně. Ve všech případech je možné poukázat na to, že sociální exkluze byla a je do jisté míry jakousi sociální kontrolou ve smyslu záměrné dezintegrace v případě ochrany před nežádoucími jevy a jedinci ve společnosti. Ve společnosti jako je naše, se setkáváme s tímto pojmem stále častěji avšak je třeba si vysvětlit konkrétní významy a s nimi související důsledky sociálního vyloučení.

Sociální exkluzi jasně spojujeme s vývojem společnosti, které vedla k proměně od průmyslové společnosti k postindustriální. Tento akt zapříčinil, že z původní snahy o upevnění sociální integrace je nyní společnost nucena čelit mocným odstředivým tendencím v důsledku svého rozvoje, a proto je nyní sociální integrita jednou z nejdůležitějších výzev.²

1.1. Definice pojmu sociální exkluze

Jak už jsem zmínila výše, pojem sociální vyloučení lze chápat jako proces, při kterém jsou jedinci nebo skupiny zbavovány možností, aby měli přístup k právům, zdrojům, zboží a službám i přes to, že jsou nezbytné pro integraci v rámci ekonomických, sociálních, kulturních a politických činností společnosti jako celku. Opomenuti-li tento fakt, může se jednat také o situaci vyloučení z bezpečí, prostorové vyloučení či exkluzi z mobility v prostoru. Jedno je však patrné. Sociální vyloučení výrazně ovlivňuje kvalitu života jedince či skupiny, ale také soudržnost společnosti jako celku.³

¹ MUSIL, Jiří a Jan MÜLLER. *Vnitřní periferie České republiky, sociální soudržnost a sociální vyloučení*. Praha: Univerzita Karlova, Centrum pro sociální a ekonomickou strategii, 2006. Studie CESES. Analytik, 2/2006. ISBN (brož.), s.7.

² KELLER, Jan. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN isbn978-80-7464-490-0, s.7.

³ *The multi-dimensional analysis of social exclusion* [online]. Spojené království, 2007 [cit. 2020-02-11]. Dostupné z: <https://dera.ioe.ac.uk/6853/1/multidimensional.pdf>. University of Bristol.

Pojem vznikl z francouzského slova *exclusion sociale*. Sociální exkluze bývá často spojena se substituentem chudoby, jelikož charakteristickým znakem je vyloučení z trhu práce a s ním spojená nezaměstnanost s důsledkem nízkých příjmů a nejistotou pracovního místa. Ekonomická transformace společnosti zapříčinila již výše zmíněný pojem nezaměstnanost, která přináší málo adekvátní a nízko placená pracovní místa. Díky tomuto vývoji byla sociálním vyloučením postihnuta především málo způsobilá a nezpůsobilá vrstva společnosti – ve velké míře Romové.⁴

„Termín značí situaci, kdy člověk, rodina, domácnost, společenství nebo celá subpopulace jsou vyloučeny z určitých sociálních vztahů a interakcí a z provozu sociálních institucí, které jsou přístupné většině společnosti.“⁵

Tento pojem se začal užívat v západoevropských zemích v 80. a 90. letech. Důvodem bylo určité nahrazení pojmu „chudoba“, který se používal pouze v kontextu problému nedostatku hmotných zdrojů, ale dostatečně nezohledňoval měřítko kvality sociálních vztahů. Sociální vyloučení lze chápat z více rozměrů, které zahrnují sociální, politické, kulturní a ekonomické dimenze, působící na různých společenských úrovních. Lze tedy mluvit o *dynamickém jevu*, který je ovlivněn různými důvody v různých vrstvách postupem času. Pojem vyloučení v určité míře představuje trhlinu mezi vztahy jedince a společností a směřuje k nedostatečné sociální účasti, sociální ochraně a integraci. Mohu tedy tvrdit, že tento pojem je taky *relační*, jelikož na druhou stranu lze říct, že sociální vyloučení je výsledek nerovnocenných sociálních vztahů charakterizovaných rozdílnou mocí.⁶ V této problematice je tedy těžké vymezit příčiny sociální exkluze od důsledků. Jako klíčovou informaci považuji fakt, že k sociální exkluzi nedochází pouze při znesnadnění přístupu k jednomu zdroji, ale k naopak více zdrojům – znevýhodnění tedy kumuluje na straně vylučovaných (vyloučených) jedinců.

Pokud v relativně bohaté společnosti dojde k tomu, že určitá část obyvatel žije v nedostatečné jistotě k uspokojení základních potřeb, v limitovaných sociálních kontaktech a materiální deprivaci, tak tuto skutečnost můžeme považovat za výsledek procesů sociálního

⁴ PREISSOVÁ, Andrea a Rafael JUÁREZ-TOLEDO. *Sociální exkluze v multikulturních společnostech: komparace současné situace v České republice a v Mexiku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3648-7, s. 17.

⁵ HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *"Romové" v osídlech sociálního vyloučení: (etnopolitika, přibuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8, s. 13.

⁶ Room, Graham. 1995. *"Poverty and social exclusion: the new European agenda for policy and research."* In Graham Room. *Beyond the threshold. The measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: Policy Press, s. 59.

vyločení. Jelikož je tato odlišnost životních podmínek tak principiální, někteří autoři ji označují jako *nesouměřitelnost*.⁷

Snaha o nalezení určitého souboru indikátorů, které umožňují vymezit sociálně vylučované nazýváme jako dimenze sociální exkluze. Sociální exkluze postihuje všechny oblasti života jedince. Podle Percyho-Smitha (2000) existuje několik dimenzí sociálního vyloučení a uvádí jejich indikátory. Mezi ukazatele *ekonomické* dimenze sociální exkluze lze řadit dlouhodobou nezaměstnanost, vrtkavost a nejistotu zaměstnání, příjmovou chudobu a nezaměstnanost veškerých aktérů domácnosti. Nedostatečná míra politických práv, nepatrná volební účast, nízká úroveň aktivity v komunitě, malý vliv a moc, výtržnosti a nedůvěra v politické procesy vystihuje další dimenzi exkluze, kterou označujeme jako *politickou*. *Sociální* dimenze charakterizuje stále častější nechtěné těhotenství dospívajících, úpadek od tradičních hodnot v rodinách, bezdomovectví, kriminalitu a jistou rebelii mladistvých vůči institucím a společnostem. Rozpad bytového fondu, pustošení a nezáměr o životní prostředí, ale také rozpad podpůrných sítí – to je dimenze *komunitní*. U jedinců sociálně vyloučených také dochází ke zhoršení fyzického a duševního stavu, díky kterému ztrácí sebevědomí a sebedůvěru. Tento fakt jde ruku v ruce s neadekvátním vzděláváním, nízkou způsobilostí a jedná se o dimenzi *individuální*. Výše zmíněné charakteristiky pozorujeme v určitých sociálních skupinách. Jedná se tedy o *skupinovou* dimenzi, která se vyskytuje např. u osob starších, zdravotně znevýhodněných a u příslušníků etnických minorit. Jako dimenzi *prostorovou* nazýváme jev, kde je vysoká koncentrace osob sociálně vyloučených s kumulací rizikových vlivů. Můžeme mluvit o kriminalitě, dále o neodpovídající kvalitě života, nedostatečné kvalitě životního prostředí, dopravní dostupnosti a také nezabezpečené vzdělávání a zdravotnictví.⁸

Největší pozornost je kladena na ekonomickou dimenzi, avšak ze společnosti mohou být vylučovány i osoby nebo skupiny bez ohledu na úroveň svého životního standardu. Proto tedy tuto problematiku musíme chápat širěji, jelikož se jedná o neschopnost vkládat naděje do budoucnosti, jakož to vzdělání, zdraví nebo sociální zabezpečení. Lidé postihnutí sociální exkluzí totiž nestojí pouze proti jednomu problému, ale celému komplexu těchto problémů. Jedinec se postupně propadá na dno a už je těžké v této situaci hledat prvotní důsledky a jejich následky.⁹

⁷ KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-044-5, s.105.

⁸ ŠTASTNÁ, Jaroslava. *Když se řekne komunitní práce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3356-5, s.50.

⁹ Taktéž, s. 51.

Výše zmíněné definice sociálního vyloučení ukazují na jedince či skupiny, kteří se opakovaně nacházejí v situaci sociální exkluze nebo jsou takovou situací ohroženi. Jedná se o:

- osoby se zdravotním znevýhodněním či duševním onemocněním;
- nefunkční rodiny;
- mladiství po střední škole;
- etnické menšiny a jedinci z odlišného sociokulturního prostředí;
- imigranti a azylanti;
- osoby bez domova;
- osoby, které opouští zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy nebo osoby opouštějící výkon trestu odnětí svobody;
- oběti domácího násilí, trestné činnosti, obchodu s lidmi;
- ženy s malými dětmi;
- muži a ženy samoživitelky;
- osoby dlouhodobě vyřazené z trhu práce;
- senioři;
- jedinci pod hranicí chudoby.¹⁰

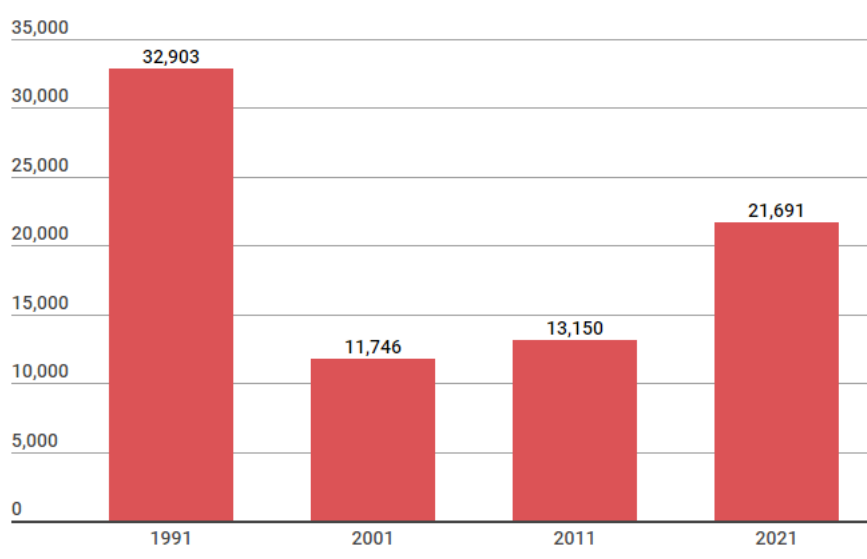
Posouzení a rozsah sociálního exkluze patří k nedílné součásti práce terénních a komunitních pracovníků. Jako vodítko jim slouží indikátory, mezi které řadíme například nízký příjem, závislost jedince na sociálních dávkách, nedostatečné nebo nízké vzdělání spojené s nedostatečnými sociálními dovednostmi. Z těchto poznatků vyplývá, že k dalším indikátorům rozsahu vyloučení náleží také dlouhodobá nebo opakovaná nezaměstnanost, špatné bytové podmínky a také duševní a tělesné zdraví. Důležitým faktorem je také závislost jedince, nefunkčnost rodiny a chybějící zdravotní a sociální pojištění.

Na problematiku sociálního vyloučení existují tři možné pohledy. *Redistribučním* pohledem rozumíme vyzdvižení sociálních vlivů, které tuto situaci zapříčiňují. Mohu zde řadit existující nerovnost ve společnosti, a tudíž lze tento pohled chápat jako zaměření na osoby žijící v chudobě. Kriminální chování a s ním spojen morální pokles celých sociálních skupin, které se ocitly v sociální exkluzi, zdůrazňuje pohled *etický*. Jako třetí pohled – *integrační*, rozumíme sociální vyloučení, které je chápáno jako totožné s vyloučením z trhu práce.

¹⁰ ŠTASTNÁ, Jaroslava. *Když se řekne komunitní práce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3356-5, s.52.

1.2. Sociální vyloučení a romská otázka

V současné době žije v ČR ve vyloučených lokalitách 115 tisíc obyvatel a z toho asi jednu čtvrtinu nelze považovat za Romy. Dle odborných odhadů přitom v ČR žije okolo 250 tisíc Romů. Během sčítání lidu v roce 2021 se k romské národnosti přihlásilo 21 691. Avšak pouze čistě romskou národnost uvedla jen menší část (4458). Většina ostatních ji uvedlo společně s jinou národností (česká, moravská aj.). S výše uvedeným počtem lze tedy konstatovat, že se k romské národnosti přihlásilo pouze 8,7 procenta.¹¹

Obrázek 1: Počet obyvatel hlásící se k romské národnosti

Zdroj: Romea.cz. [online]. Copyright © 2003

Jak už jsem ve své práci zmínila, v této problematice sociálního vyloučení je patrný vliv ekonomické transformace české společnosti, který zapříčinil nový fenomén nezaměstnanosti spolu s vytvářením nízko placených míst. Tento jev zasáhl především Romy. Většina práce schopných Romů z lokalit sociálně vyloučených nemá zaměstnání (90 %). Díky této skutečnosti není udivující, že v přibližně 300 romských osadách narůstá chudoba. A zde nastává hlavní problém. Díky zhoršování životních podmínek a narůstání negativních jevů

¹¹ K romské národnosti se během loňského sčítání přihlásilo přes 21 tisíc obyvatel, o 65% více než před deseti lety - Romea.cz. home - Romea.cz [online]. Copyright © 2003 [cit. 24.05.2022]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/k-romske-narodnosti-se-behem-lonskeho-scitani-prihlasilo-pres-21-tisic-obyvatel-o-63-vice-nez-pred-deseti-lety>

(alkoholismus, kriminalita) ve vyloučených lokalitách, je zde patrné zvyšování netolerance a xenofobie majority.¹²

Kdo tedy je a není Rom? Většina české populace se jistě s příslušníky tohoto etnika setkala a s Romy jsou také spjata určitá přesvědčení a postoje. Štěpán Moravec (2006) vymezil definici Romů třemi způsoby:

1. *„Romové jako nositelé romské kultury: Romem je ten, kdo praktikuje určitý komplexní integrovaný systém hodnot, norem, principů sociální organizace, způsobů řešení problémů atd., který označujeme jako romskou kulturu, na kolik může být tento pojem také problematický.“*
2. *„Romové ve smyslu sebeidentifikace: Romem je ten, kdo se za něj považuje.“*
3. *„Rom jako charakteristika připsaná zevnějšku: Romem je ten, kdo je za něj označen svým okolím, nejčastěji na základě vzhledu.“¹³*

Nyní se budu snažit vymezit, jak podstatnou roli hraje romství či romská etnicita v chápání celé problematiky sociálního vyloučení. Dle některých názorů, na které jsem narazila při psaní mé diplomové práce, bychom neměli chápat problematiku sociálně vyloučených lokalit jako problém romského etnika. Není užitečné tuto souvislost chápat jako problém soužití „romské minority“ a „majority“. Etnicita je vlastně rozdělení mezi lidmi podle etnického klíče, což je považováno za konvenční. Jako podstatu etnicity bychom měli vnímat, že se tito lidé rozhodli takto mezi sebou rozdělovat a vytvářet etnické hranice. Jako symboly těchto hranic můžeme považovat jednu jazyk, jednu kulturu, jindy zase fyzický zjev, náboženství nebo politickou loajalitu. Stejně jako fungují klapky na očích, tak funguje etnicita. Nutí nás dívat se pouze jednosměrně, zveličovat nepodstatné, přehlížet primární a vynalézat to, co není.¹⁴

Ve vážné sociálně-ekonomické situaci se nachází početná část romské populace. Romská populace a její stav podřízenosti či vyloučení je brána jako nejvýraznější obecná romská zkušenost. Ze strany majoritního obyvatelstva, již od doložitelné historické přítomnosti Romů, docházelo k jejich politické, společenské, kulturní i ekonomické marginalizaci na daném území. Výsledkem bylo, že se Romové ocitli v nižších patrech sociální struktury.¹⁵

¹² PREISSOVÁ, Andrea a Rafael JUÁREZ-TOLEDO. *Sociální exkluze v multikulturních společnostech: komparace současné situace v České republice a v Mexiku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3648-7, s.17.

¹³ Taktéž, s.14.

¹⁴ HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *"Romové" v osídlech sociálního vyloučení: (etnopolitika, přibuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8, s. 23.

¹⁵ FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti: (kvalitativní studie)*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6574-1, s.21.

Situaci Romů v ČR lze takto formulovat: „*závažným celospolečenským problémem České republiky je existence třídy chudých lidí a rodin, žijících dlouhodobě v závislosti na státním systému sociální ochrany, v podmínkách špatného bydlení, často v rámci izolovaných chudinských enkláv, v izolaci od společenských institucí, které jsou k dispozici většině obyvatel země, a bez perspektivy zlepšení této situace. Velká část těchto lidí jsou Romové, což mnoha konkrétními a popsitelnými způsoby ovlivňuje jak jejich vlastní situaci a výhledy do budoucna, tak možnosti veřejných institucí tuto situaci měnit.*“¹⁶

U sociálně vyloučených Romů hraje jejich romství **tři jasně pojmenované role**. **Za prvé** jejich život byl většinou negativně ovlivněn skutečností, že je za Romy okolí vůbec považuje. Jedinec, který je považován za Roma už dostává nálepku „nepřizpůsobivého“ (nepracovitého, málo snaživého atd.), čímž se dostává do situace, kdy se musí na tuto skutečnost adaptovat a v jejím důsledku se mezi „nepřizpůsobivého“ skutečně zařadí. V **druhém případě**, toto sociálně vyloučení Romové vytvářejí určitou charakteristickou (sub)kulturu, která se prolíná s prvky slovenských Romů, kteří do ČR po druhé světové válce migrovali. Zde se mohou naskytnout opět otázky historicky vzniklých předsudků a omylů. **Třetí role** spočívá v tom, že se sociálně vyloučení Romové jako Romové chápou. Svět je rozdělen na Romy a na ty, kteří Romové nejsou, a tudíž zde hraje úlohu jejich sebe porozumění s okolním světem.¹⁷

Alain Reyniers shrnuje dosavadní poznatky o romské komunitě takto: „*Situace Romů je ve skutečnosti velmi málo známá. Její pochopení se omezuje často na socio-politická konstatování, která se opírají o několik málo známých kvantitativních zjištění. Nejčastěji se představy o této skupině dají shrnout: etnická menšina, konglomerát etnických skupin, defavorizovaná sociální skupina, populace s marginálním chováním. Dostupná čísla se však neshodují, prognózám chybí přesnost a schopnost rozlišovat.*“¹⁸

Díky této situaci v druhé polovině devadesátých let došlo k migrační vlně Romů do Kanady a následných dalších zemí. Mohu tedy mluvit o tom, že tato situace potvrdila nedostatek podstatných informací o romské komunitě a byla příčinnou této migrační vlny. Považuji za důležitou absenci informací popisující sociální, hospodářskou i kulturní situaci Romů. Například situace v Rumunsku, Bulharsku a Makedonii vypovídá o tom, že v těchto zemích jsou Romové nejzranitelnější skupina. Důvodem je vysoké početní zastoupení ve všech

¹⁶ HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. "Romové" v osídlech sociálního vyloučení: (etnopolitika, přibuzenství a sociální organizace). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8, s.25.

¹⁷ Taktěž, s. 26.

¹⁸ SIROVÁTKA, Tomáš, ed. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Nakladatelství Georgetown, 2004. Rubikon. ISBN 80-86251-19-5, s.96.

skupinách, které požadují příslušnou sociální péči. Jedná se o velmi chudé příslušníky, dlouhodobě nezaměstnané, nekvalifikované, nevzdělané, z početných rodin, jedinci bez registrovaného pobytu nebo bez povolení k němu, bez osobních dokladů či občanství. Tato situace je však dle mého názoru velmi podobná i v zemích střední a východní Evropy.¹⁹

1.3. Faktory ovlivňující životní podmínky Romů

1.3.1. *Mobilita – míra a délka usazení*

Mobilitu lze chápat jako konceptualizaci přesunů lidí v rámci společenského uspořádání. Pitirim A. Sorokin, který je považován za otce konceptu sociální mobility, o ní hovoří jako o přesunu jedinců mezi sociálními pozicemi. Otázka, kterou si pokládám je však to, jak k mobilitě dochází? Sociální mobilita byla chápána jako ukazatel rovnosti či nerovnosti sociálních příležitostí dle socioekonomického původu. Do života jedinců se promítají omezení či výhody v jejich postojích, názorech, typu a velikosti rodiny, trávení volného času, zdraví a délky života a také vzdělávání a prvním zaměstnání jejich potomků. Romové byli v historickém kontextu považováni za kočovnou skupinu. Již na území Indie byla mobilita jejich strategie pro získávání obživy.²⁰ Musím také zmínit fakt, že na území ČR bylo kočování zakázáno a národní výbory měly poskytovat těmto „kočovným“ osobám pomoc, aby se z nich stali řádně pracující lidé. Změna jejich životního stylu měla za důsledek fakt, že někteří Romové ztratili mobilitu a to se odrazilo v různých sférách jejich života (např. přerušení sociálních vazeb, omezená možnost „tradičních“ ekonomických aktivit). Důležité je však zmínit, že v dnešní době by se většina romských rodin nechtěla a taky neuměla ke kočování vrátit. Zato ve Francii a Velké Británii mohou Romové ze zákona kočovat, avšak se zde setkávají s kritikou majoritní společnosti a také se značně komplikuje možnost pobírat sociální dávky, které se vážou na trvalé bydliště.

¹⁹ SIROVÁTKA, Tomáš, ed. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Nakladatelství Georgetown, 2004. Rubikon. ISBN 80-86251-19-5, s.97.

²⁰ FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti: (kvalitativní studie)*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6574-1, s.47.

1.3.2. Formální uznání Romského etnika jako národnostní menšiny

Od roku 1991 je v České republice uznána romská menšina jako národnostní menšina. Toto lze na první pohled chápat jako pozitivní období, díky kterému byli také zapojeni romští představitelé do politiky, avšak sociální postavení se začalo prudce propadat u značné části romské menšiny. To vše vedlo k územní segregaci a marginalizaci romské populace.²¹ Dále zde vidím problém v metodikách sčítání lidu. V České republice a na Slovensku nejsou dána kritéria, z kterých by se dalo určit, kdo je Rom a kdo není. Opomenuli-li pouhé přihlášení se k romské národnosti, není jednotné kritérium k etnické příslušnosti těchto občanů. Někteří sociologové a kulturní antropologové však nesouhlasí s charakterem romské národnostní menšiny a apelují na kulturní a národní emancipaci tohoto národa. Sociální struktura romských komunit je odrazem toho, že se při sčítání lidu přihlásí malé procento Romů k romské národnosti. Většina názorů je však takových, že jde o strach, obavy a záměny pojmů národnost a státní příslušnost.²²

1.3.3. Podíl Romů v populaci

Vysoká migrace sociálně vyloučených Romů výrazně znesnadňuje sběr dat a zjišťování skutečných čísel. Romské populace z těchto lokalit se stěhují za dostupnějším bydlením a změny bydliště během roku i několikrát. Z hlediska socio-ekonomického postavení Romů lze charakterizovat tyto jedince ve dvou skupinách. První polovinu reprezentují **integrování Romové do společnosti** a ve druhé polovině se setkáváme **se sociálně vyloučenou nebo sociálním vyloučením ohrožovanou skupinou**. Romové z první skupiny tvoří romskou střední třídu a inteligenci. I přes skutečnost, že dosahují úspěchů v zaměstnání, mají vyšší příjmy a nemají dluhy, čelí tato třída předsudkům, nesnášenlivosti a diskriminaci ze strany majoritní společnosti.²³

²¹ Romská národnostní menšina | Vláda ČR. Úvodní stránka | Vláda ČR [online]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149/>.

²² SIROVÁTKA, Tomáš, ed. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Nakladatelství Georgetown, 2004. Rubikon. ISBN 80-86251-19-5, s. 98.

²³ ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY. 2018. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017*. [Dokument] Praha: Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny, 2018, s. 4-6.

2 Sociálně vyloučené lokality

Tato kapitola bude pojednávat o sociálně vyloučených lokalitách a charakteristice života v nich. V současné době má sociální exkluze v České republice stále menší městský charakter. Jedinci, kteří spadají do vyloučených skupin se stěhují nebo jsou stěhováni spíše do hraničních částí obcí s málo rozvinutou nebo nefunkční infrastrukturou. Na těchto místech poté vznikají prostorově rozlehlější plochy s nižší hustotou obyvatel. Většinou se jedná o řídké osídlené oblasti, ubytovny nebo izolované prostory. I přes to bude větší část sociálně vyloučených osob obývat sídliště strukturálně rozvinutějších regionů (hlavně severních). Zde se setkáváme s těžkým průmyslem, sníženou kvalitou života a životního prostředí, což je úzce spjato se sociálně-patologickými problémy jako jsou hráčství, drogy, lichvářství a kriminalita. Jedním z klíčových problémů sociální exkluze je právě problém bydlení. Nespočet jedinců a skupin, ohrožených tímto problémem, se potýká se ztrátou bydlení, vytěšňováním z bydlení a problém zasahuje celé romské populace. Můžeme si položit otázku, zda je tato situace zamýšlená či nezamýšlená v souvislosti s komunální politikou? Je tohle vytěšňování opravdu řešením problematiky exkluze, či je to jen jakési odsunutí nevyhovujícího obyvatelstva? Na druhou stranu, chce majoritní společnost žít společně s jedinci, kteří se ve většině případů přizpůsobit nechtějí? Zde bych uvedla známé rčení: „*Kdo chce, hledá způsoby, kdo nechce, hledá důvody.*“

2.1. Populace, lokalita, komunita

Pokud skupina lidí, domácností nebo rodin obývá jeden vymezený prostor, můžeme hovořit o výrazu *populace* nebo *enkláva*. Pokud myslíme dům, skupinu domů či ulici, mluvíme o *lokalitě*. Tento rozdíl zmiňují proto, že v současné době se mezi populární výrazy řadí pojem *komunita*. Myslím si však, že v případě romského obyvatelstva je tento pojem v České republice používán nesprávně. Komunita, z hlediska sociálních věd, nemá pouze význam seskupení, ale především se jedná o existující sociální vztahy a interakce, které lze chápat jako určitý subjekt daného procesu. „*Komunita se rozhoduje, vytváří své zastoupením vstupuje do jednání s okolím apod.*“²⁴ Mohu tedy předpokládat, že romská populace ve většině případů nemá charakter komunity. Charakter této populace z hlediska sociální organizace definuji jako

²⁴ HIRT, Tomáš a Marek JAKUBEK. "Romové" v osidlech sociálního vyloučení: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8, s. 19.

příbuzenství s vnitřní organizací a akceschopné společenství. Z toho vyplývá, že většina těchto společenství jsou buď příbuzní (rodiče, jejich děti, prarodiče, partneři) nebo osoby bez jakýchkoliv příbuzenských vazeb.²⁵ Jak už bylo výše zmíněno, sociálně vyloučené lokality v Česku obývají především Romové. Dle výsledků geografa Lud'ka Sýkory, takto obrovská míra segregace není viditelná u žádné jiné sociální skupiny, etnika či národnostní menšiny.²⁶

„Původní romská komunita vykonávala dohled a sociální kontrolu nad svými členy. Majetek všech členů byl de facto společný. Mezi jednotlivými členy komunity panovala solidarita – např. i housle hudebnických rodů se v nouzi směřovaly za jídlo. Romové se ujímali i opuštěných dětí, nemocných, starých, na které narazili na cestách. Na druhé straně si těžko někdo mohl dovolit „být bohatší“, osamostatnit se v rámci komunity. V takových případech se rodina stěhovala do majoritní zástavby a často opouštěla tradiční romské zvyklosti, ani se nehlásila ke svým příbuzným.“²⁷ Z mých zkušeností, které jsem získala díky náhledu do některých sociálně vyloučených lokalit na Šumpersku mohu usoudit, že tradiční romská komunita se od té nynější dost liší. V některých lokalitách takovou míru solidarity a soudružnosti nemůžeme nalézt. Ovšem v otázce nenávisti k institucím a obyvatelům obce je toto uskupení vždy za jedno. Bohužel faktem je, že Romové pociťují od většinové společnosti jistou neudu a byli napadáni a ponižováni.

Mohu tedy předpokládat, že každá romská komunita, lokalita a skupina má charakteristická a rozdílná specifika. Tyto odlišnosti vznikly důsledkem proměn v čase a vlivem okolí. I jejich hodnoty jsou rozdílné, podle toho, kde žijí a kam patří. Je patrné, že existuje jedna romská kultura, od které se odvíjejí ty další a budují si svoje prvky romství. Vztah k ostatním romským i neromským skupinám se odvíjí od vztahu určitého romského etnika k ostatním. Podle Šimíkové lze definovat třemi způsoby etnickou příslušnost vyloučených Romů:

- 1) objektivně fungující příslušnost** (sdílení kultury je u všech členů romské skupiny zřejmé)
- 2) subjektivně konstruované příslušnosti** (Romem je ten, kdo se Romem cítí být)
- 3) příslušnost konstruovaná zevnějšku** (Romem je ten, koho většina okolí za Roma považuje)²⁸

²⁵ Taktěz, s.20.

²⁶ SÝKORA, Luděk. *Rezidenční segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 2010. ISBN 978-80-86561-34-9, s.88.

²⁷ SIROVÁTKA, Tomáš, ed. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Nakladatelství Georgetown, 2004. Rubikon. ISBN 80-86251-19-5, s.123.

²⁸ ŠIMÍKOVÁ, Ivana a Imrich VAŠEČKA. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno: Barrister & Principal, 2004. ISBN 80-736-4009-0, s. 14.

2.2. Základní informace a charakteristika obyvatel

Význam sociálně vyloučená lokalita obecně značí geografickou oblast (městskou i venkovskou), která je charakteristická pro vysokou míru nezaměstnanosti, nedostatečnou vzdělaností obyvatel, nízkého příjmu obyvatel a nepříznivou či nedostatečně funkční infrastrukturou. Pokud na určitém území žije více než 20 osob v nedostatečně uspokojivých podmínkách a obývají fyzicky či symbolicky ohraničenou oblast, můžeme tento prostor označit jako sociálně vyloučenou lokalitou.²⁹

Sýkora (2010) označuje sociálně vyloučenou lokalitu také pojmem rezidenční segregace. „*Rezidenční segregaci rozumíme sociálně-prostorové oddělení bydlišť sociálních skupin, které mají ve společnosti vzájemné nerovné postavení. Rezidenční segregace je významná tím, že dlouhodobě ovlivňuje a utváří charakter lokálních společenství, v nichž vyrůstají nové generace obyvatel. Ve společnostech s vysokou mírou segregace jsou sociální stratifikace a sociální soudržnost ovlivněny místem bydliště.*“³⁰

V České republice se setkáváme se čtyřmi skupinami sociálně vyloučených osob, které poukazují na separaci a segregaci v naší společnosti. Jedná se o sociálně silné jedince, sociálně slabé jedince, Romy a cizince. Díky vzrůstající míře segregace, dochází ke zvyšování prohlubně rezidenční diferenciace a většina lokalit jsou sociální segregací ohroženy. Jak jsem již ve své práci zmínila, v Česku je rezidenční segregací nejvíce ovlivněna romská populace, díky čemuž se tyto jedinci často ocitají na okraji společnosti. Důsledkem tohoto segregáčního procesu jsou na jedné straně exkluzivní městské tvrze a na straně druhé „ghetta“ sociálně vyloučených. Momentálně je míra segregace u nás spíše nižší. Díky vzniku tohoto fenoménu a nárůstu problému spojených se sociálním vyloučením, se tato skutečnost projevila i v denním tisku. Pro srovnání přikládám tabulku Mladé fronty Dnes, Lidových novin, Hospodářských novin a dalších zdrojů, v období července roku 2002 do konce července roku 2006. Zde je patrné, že se tisk zabýval především sociálním vyloučením spojeným s romskou populací.³¹

²⁹ GAC SPOL. S R. O., 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC spol. s r. o. Dostupné z: <https://www.gac.cz/cz/nase-prace/aktualni-zakazky>.

³⁰ SÝKORA, Luděk. *Rezidenční segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 2010. ISBN 978-80-86561-34-9, s.11.

³¹ Taktéž, s. 74-78.

Segregované skupiny	Články od pol. 2002 do pol. 2006	
	Počet	podíl
1 Romové	146	59 %
2 Sociálně silní	55	22 %
3 Sociálně slabí	18	7 %
4 Cizinci	10	4 %
5 Ostatní (zvláštní) *	14	6 %
6 Další **	6	2 %

* postižení (6), staří (2), nadaní (2), studující (1), náboženské vyznání (1), více skupin (2); ** střední vrstvy obyvatel nebo sídliště, nezařaditelné do předchozích skupin

Obrázek 2: Denní tisk zabývající se segregací

Zdroj: Sýkora, LUDĚK (2010, s. 78)

Sociálně vyloučené lokality mohou obývat jednotlivci i rodiny a skupiny obyvatel s malými dětmi. Podmínky však jsou nám nepředstavitelné a zdaleka nesplňují minima životní úrovně na jakou jsme zvyklí. Většina této segregované populace žije v menších prostorech nebo ve vybydlených sídlech v tragických podmínkách, často přelidněných i bez sociálního zázemí. Hrůzostrašný je i stav okolí kolem těchto obydlí. Smutné však je, že mnohdy i přes pomoc sociálních pracovníků, většina obyvatelů segregovaných lokalit není schopno udržovat pořádek v blízkosti jejich domů. Tito lidé jsou v drtivém množství případů závislí na sociálních dávkách a dlouhodobě nezaměstnaní. „Bydlení ve vyloučené lokalitě je na první pohled nejviditelnějším projevem sociálního vyloučení.“³² Ke vzniku některých sociálně vyloučených lokalit nepřispěla místní samospráva a urbanistické celky získávají i přes to tuto povahu. Do těchto míst se stěhovali posledních 10 let především rodiny s nižšími příjmy s vidinou nižších nájmů. Romské skupiny se stěhovaly ke svým příbuzným. Součinně se z těchto lokalit odstěhovali „ne-Romové“, kterým bydlet v rozrůstající se „romské lokalitě“ nebylo příjemné. Statut vyloučené lokality nabývají i mnohé ubytovací kapacity, které nemají právní povahu pro trvalé bydlení (ubytovny). „Praxe, kdy obce stěhují do relativně izolovaných lokalit domácnosti s nižšími příjmy bez ohledu na další individuální parametry jejich situace nebo vznik takových lokalit nepřímo podporují nevhodnou bytovou politikou pro občany s nejnižšími příjmy, je naprosto zhoubná a vede ke vzniku jednoho z nejzávažnějších sociálních problémů České

³² Příručka pro sociální integraci – dotisk – Agentura pro sociální začleňování. *Agentura pro sociální začleňování – Odbor pro sociální začleňování (Agentura) je jedním z odborů MMR ČR. Agentura je vládním nástrojem na podporu obcí, které řeší problematiku sociálního vyloučení.* [online]. Copyright © 2022 [cit. 10.06.2022]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/dokument/prirucka-pro-socialni-integraci_dotisk-pdf/, s.15.

republiky. O takových enklávách se pak hovoří jako o místech bydlení pro „neplatiče“ a „nepřizpůsobivé“.“³³

2.3. Hlavní problémy ve vyloučených romských lokalitách

Pokud se v dnešní době narodíte jako Rom, zvyšuje se procento pravděpodobnosti, že se narodíte do sociálně a ekonomicky znevýhodněného prostředí. Ve srovnání s majoritou, jsou životní šance Romů dle dosavadních výzkumů viditelně nižší. V každé sociálně vyloučené lokalitě převládá množství problémů, se kterými se potýkají jejich obyvatelé. V následující části mé práce bych chtěla zmínit ty problémy, které považuji za nejzásadnější.

2.3.1. Bydlení

Otázku bydlení řeší bez výjimky jak majoritní společnost, tak Romové. Novodobá ghetta, která jsou osídlována především Romy, čelí kvůli neplacení nájemného vybydlování. Zde nastává problém, který se společnost snaží řešit.³⁴ Problém bydlení se v posledních letech u sociálně vyloučených stále zhoršuje. Domy, které obývali především Romové, byly prodány soukromým investorům, kteří dlouhodobě opomíjeli jejich údržbu. Také je zaznamenán extrémní nárůst počtu jedinců, kteří žijí v ubytovnách. Nejhorší situace však nastává pro rodiny s dětmi, které mnohdy žijí v domácnosti svých rodičů. Není možné, aby získali svůj vlastní byt, jelikož nedisponují dostatkem prostředků, a navíc jsou nálepkováni tím, že pocházejí z prostředí sociální exkluze. Často se jedná o domácnosti samoživitelů, domácnosti s alespoň jedním dlouhodobě nezaměstnaným a domácnosti nízkokvalifikovaných jedinců.³⁵ Je tedy patrné, že většina osob žijících v SVL pobírá dávky hmotné nouze, a tudíž je nemožné, aby dosáhli na klasický nájemní byt. Problematika bydlení souvisí také s kvalitou. Jedná se o nedostatečně vybavené byty a domy, prostorovou exkluzi, špatné hygienické podmínky a nedostatečnou infrastrukturu v okolí. Například na Slovensku Romové neplatili v osadách žádné poplatky spojené s bydlením. Proto ta část Romů, která se do Česka přestěhovala za práci z těchto osad, není zvyklá platit za plyn či vodu, i přes to, že jim je v případě neplacení

³³ HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8, s.30.

³⁴ SIROVÁTKA, Tomáš, ed. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Nakladatelství Georgetown, 2004. Rubikon. ISBN 80-86251-19-5, s.130.

³⁵ GAC SPOL. S R. O., 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC spol. s r. o. Dostupné z: <https://www.gac.cz/cz/nase-prace/aktualni-zakazky>, s.72.

odpojena. Tato slovenská romská populace však mohla mít dostatečné finance, ale neochota a neschopnost platit nájem vedla k návratu z Čech do slovenských osad. Zde nemuseli platit žádné poplatky, ale také neměli žádnou práci.³⁶

2.3.2. Nezaměstnanost

Jak již v mé práci zaznělo, míra nezaměstnanosti je mezi Romy markantně vyšší než mezi většinovou společností. „V české společnosti není zřejmě jiná, zřetelněji definovaná sociální skupina, jejíž specifická míra nezaměstnanosti by byla vyšší než u Romů. V roce 2001 byla čtyřnásobně vyšší než u majoritní populace. Převládající většina nezaměstnaných Romů je přitom nezaměstnaná dlouhodobě. Vycházíme-li z definice dlouhodobé nezaměstnanosti Mezinárodní organizace práce (tedy když nezaměstnanost trvá déle než jeden rok), pak přibližně tři čtvrtiny nezaměstnaných Romů spadají do této kategorie dlouhodobě nezaměstnaných. Téměř 30 % nezaměstnaných Romů je bez práce přes čtyři roky.“³⁷

Existuje celá řada vzájemně působících příčin toho, proč jsou Romové níže postavení na trhu práce. Roli hraje nedostatečné vzdělání, nízká míra mobility, práce načerno, nízká motivace k práci, dluhy, rasová diskriminace a vysoké marginální daně. Mohu tvrdit, že většina nezaměstnaných romských jedinců upřednostňuje práci načerno. Myslím si, že některé úřady tento fakt tolerují, jelikož se jim jeví jako lepší varianta. Avšak tento jev má za následek mnoho negativních dopadů. Mezi ty se řadí nedostatečná bezpečnost práce, právně nevymahatelné smlouvy o práci načerno a špičkou ledovce jsou nevyplacené výdělky za práci.³⁸

Závažnost situace lze ukázat na nejnovějším šetření životních podmínek prostřednictvím Agentury pro sociální začleňování v roce 2022. Šetření bylo provedeno ve více než padesáti domácnostech. Drtivá většina tamních obyvatel čelí exekuci (téměř čtvrtina) nebo má s exekucí zkušenost (přinejmenším 40 %). „Každý sedmý obyvatel SVL bydlí na ubytovně. Každý třetí při šetření uvedl, že se v jeho bydlení nacházejí plísň, každý pátý hlásí problémy se zatékáním, vlhkými zdmi, shnilými okny, rámy a podobně. Téměř čtvrtina tamních obyvatel je nezaměstnaná, více než polovina má podle šetření maximálně jen dokončené základní

³⁶ SIROVÁTKA, Tomáš, ed. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Nakladatelství Georgetown, 2004. Rubikon. ISBN 80-86251-19-5, s.131.

³⁷ FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti : (kvalitativní studie)*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6574-1, s.28.

³⁸ HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení: (etnopolitika, přibuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8, s.102.

vzdělání.“³⁹ Není však překvapující, že do dlouholetého problému zasáhl i covid-19 a jeho opatření. Někteří obyvatelé přišli o práci trvale. Dokonce 78 % dětí, díky špatnému nebo žádnému přístupu na internet a chybějícímu vybavení, čelilo potížím s distanční výukou.

2.3.3. *Vzdělání*

Nebojím se zmínit fakt, že současný stav romské populace v sociálně vyloučených lokalitách včetně jejího vzdělání je velmi neuspokojivý. Dopady se projevují v oblasti sociální, ekonomické i kulturní. Pro odstranění nerovnosti je důležitá změna filozofie školského systému. Důležité je akceptovat etnické, sociální a kulturní odlišnosti ve výchovně-vzdělávacím procesu. Děti ze sociálně vyloučených lokalit jsou obtížně umístitelné ve školách, jelikož jsou přizpůsobeny k životu v určitém typu společnosti, které tvoří většinou početné rodiny. Díky tomu jejich školní docházka hodně závisí na rozhodnutí rodiny. Děti se stávají předčasnými aktéry činnosti rodiny a jejího hospodaření. Nízká vzdělanost se projevuje také negramotností ve starších věkových skupinách, avšak i Romové mladších věkových kategorií prošli jen základním vzděláním. Mnohé výzkumy také poukazují na to, že děti ze sociálně vyloučených lokalit dosahují druhého a třetího stupně z chování. Převážně jsou umístěny do speciálních základních škol, kde však dříve ukončují školní docházku než v závěrečném ročníku. Procento Romů na vysokých a středních školách je velmi nízké. To vše vede k prohlubování nekvalifikované populace, kde jsou jedinci omezeni při výběru zaměstnání.⁴⁰

Nyní poukážu na několik hlavních příčin školní neúspěšnosti romských dětí podle Šotolové (2011):

- rozdílný jazykový vývoj
- rozdílná kvalita plnění funkce rodinné výchovy
- u některé romské populace není doceněno vzdělání
- nedostatečná školní příprava
- nižší informovanost dětí ze sociálně vyloučených lokalit
- nedostatečná připravenost učitelů pro práci s minoritou⁴¹

³⁹ Chudoba, nezaměstnanost a dluhy trápí vyloučené lokality - Novinky.cz. Novinky.cz – nejčtenější zprávy na českém internetu [online]. Copyright © 2003 [cit. 13.06.2022]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/chudoba-nezamestnanost-a-dluhy-trapi-vyloucene-lokality-40385977>

⁴⁰ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. 2., rozšíř. a uprav. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1909-5, s.51.

⁴¹ Taktéž, s.51.

To, jak rodiče dětí ze SVL vnímají vzdělání svých dětí závisí také na tom, že rodiče často deklarují, že jim škola nepřinesla nic, co by nyní zlepšilo jejich situaci. Nelze však veškeré příčiny hledat pouze u rodičů. Jedná se také o problematiku v počátečních fázích socializace dítěte v prostředí sociálního vyloučení. Mezi činitele vývoje osobnosti patří dědičnost-prostředí-výchova. Rozdílné vnímání a působení na této linii, u dětí ze SVL, se pak odráží v odlišném vývoji od dětí, které jsou vychovány v majoritní vrstvě společnosti.⁴²

„Rádi bychom také poukázali na skutečnost, že sociálně vyloučené lokality jsou i z pohledu dětí velmi neutěšeným prostředím, které v nich nezdědka vyvolává tíseň. Proces socializace dětí vyrůstajících v tomto prostředí také ovlivňuje jeho celková uzavřenost. Není výjimkou, že výrazná část dětí až do zahájení povinného vzdělávání (respektive povinné školní docházky) nenavštěvuje žádnou institucionalizovanou formu vzdělávání a prostředí sociálně vyloučené lokality příliš neopouští. Jejich sociální zkušenosti se tak tvoří na velmi malém sociálním prostoru a nemají s čím srovnávat.“⁴³

Díky vstupu České republiky, Slovenské republiky, Maďarska, Bulharska a Rumunska do Evropské unie, přibýlo do EU několik milionu Romů. Jak už jsem v této práci zmínila, životní status některé romské populace lze často spojovat s bídou, kterou už nikde v Evropě nenajdete. Většině jedinců ze SVL chybí vnitřní síla, aby se dostali z okovů bídy. Jedinou možností je tudíž pomoc majoritní společnosti a romské národnostní menšiny.⁴⁴

Dle analýzy Agentury pro sociální začleňování je celkem 28 z 83 škol zastoupeno z více než 30 % žáky romské populace, kteří pochází ze sociálně vyloučených lokalit. V dalších 136 základních školách se nachází více než čtvrtina a méně než polovina dětí romských. Vzdělání těchto dětí je uskutečňováno v segregovaném prostředí. Jako hlavní problémy, při snižování nerovnosti, považuje Agentura účast na předškolním vzdělávání, úroveň žákovské gramotnosti a problém osob, které předčasně ukončují vzdělání.⁴⁵

⁴² SVOBODA, Zdeněk. *Pedagogické etnobyřle aneb Tanec mezi hady*. In: SVOBODA, Zdeněk; MORVAYOVÁ, Petra a kol. *Schola Excludus*. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2010, ISBN 978-80-7414-221-5, s.49.

⁴³ Taktéž, s.50.

⁴⁴ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. 2., rozšřir. a uprav. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1909-5, s.51.

⁴⁵ *Vzdělávání v sociálně vyloučených lokalitách, aneb jak překonat znevýhodnění chudobou ve škole?* – Agentura pro sociální začleňování. Agentura pro sociální začleňování – Odbor pro sociální začleňování (Agentura) je jedním z odborů MMR ČR. Agentura je vládním nástrojem na podporu obcí, které řeší problematiku sociálního vyloučení. [online]. Copyright © 2022 [cit. 13.06.2022]. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/vzdelavani/vzdelavani-v-socialne-vyloucenych-lokalitach-aneb-jak-prekonat-znevýhodneni-chudobou-ve-skole/>

3 Situace na Šumpersku

V následující teoretické části bych se chtěla zabývat situací sociálního vyloučení v regionu Šumperk, odkud pocházím a kde žiji od dětství. Město Šumperk se nachází na severu Moravy v Olomouckém kraji. Jedním z větších měst, které Šumperk obklopuje, je 46 km vzdálená Olomouc. Na jihozápadě se nachází město Jeseník. V Šumperku žije přibližně 25 tis. obyvatel. I přes to, že se Šumperku říká „Živá brána Jeseníků“ a je křižovatkou cest a železničních tratí, existuje v jeho okolí několik sociálně vyloučených lokalit.

Tyto lokality jsou charakterizovány v analýze z monitoringu města a ORP Šumperk jako místa, kde je hůře dostupná dopravní infrastruktura, nedostačující bytový fond, nevyhovující občanská vybavenost, znatelně vyšší míra kriminality, nechvalná pověst lokality a početnější koncentrace osob nebo rodin. Změna v posledních několika letech je patrná ve struktuře obyvatel, kteří v těchto lokalitách žijí. Žijí zde nejčastěji celé rodiny a nezaměstnané osoby v produktivním věku, avšak zvyšuje se i procento zastoupení seniorů a cizinců-zahraničních pracovníků. Tento fakt je důsledkem zaměstnávání osob s nízkým vzděláním a také vyplácením sociálních dávek na bydlení. Například ubytovna ve Václavově u Oskavy, která vznikla roku 2019, je dle respondentů obydlená především pracovní silou z Rumunska, Bulharska, Ukrajiny a nezaměstnaných jedinců (více méně důchodců). Změnou tedy dle mého názoru je i nový postoj majitelů ubytoven, kteří vidí jistotu v ubytování seniorů s důchodem, jakožto jistoty příjmu. Díky tomu dochází ke snižování počtu lidí v jednotlivých pokojích a seniorům se zvedá na ubytovně cena za pokoj (až na 6000Kč). Ve své práci jsem zmiňovala široké zastoupení Romů v SVL. Na Šumpersku je patrný nárůst romských rodin, které žijí na okrajových samotách ve vzdálených obcích ORP. To monitoring přisuzuje bytové lichvě a Opatřením obecné povahy.⁴⁶

Níže přikládám statutární mapu SO ORP Šumperk, kde je vidět jednotlivé členění.

⁴⁶ Olkraj. *Zpráva z monitoringu města a obce s rozšířenou působností Šumperk*, In: Olkraj. [online]. 2019, duben [cit. 2022-06-2]. Dokument ve formátu PDF. Dostupné z: <https://www.olkraj.cz/zaverecne-zpravy-z-jednotlivych-orp-aktuality-8818.html>, s.16-17.

SO ORP ŠUMPERK

k 1. 1. 2016

Obrázek 3: Administrativní mapa SO ORP Šumperk

Zdroj: Czso.cz (2016) [online].

3.1. SVL Šumpersko

Správní obvod obce s rozšířenou působností Šumperk je jeden ze 13 správních obvodů Olomouckého kraje. Je tvořen 36 obcemi, z toho mají 3 obce status města – Hanušovice, Staré Město a Šumperk. Celkový počet částí obcí je 87.

- POÚ Šumperk: Bludov, Bohdíkov, Bohutín, Bratrušov, Bušín, Chromeč, Dlouhomilov, Dolní Studénky, Hraběšice, Hrabíšín, Jakobovice, Janoušov, Libina, Loučná nad Desnou, Nový Malín, Olšany, Oskava, Petrov nad Desnou, Písařov, Rapotín, Rejchartice, Ruda nad Moravou, Sobotín, Sudkov, Šumperk, Velké Losiny, Vernířovice, Vikýřovice.
- POÚ Hanušovice: Branná, Hanušovice, Jindřichov, Kopřivná, Malá Morava, Staré Město, Šléglov, Vikantice.⁴⁷

Ve městě Šumperk byla významná změna to, že proběhlo uzavření ubytovny Třemešek. Většina respondentů v mém výzkumu uvedli, že na Šumpersku se vyloučené lokality nenachází nějak zvlášť početně. Podle monitoringu se zde nacházejí místa, která lze za vyloučené považovat anebo jsou ohroženy sociální exkluzí. Jedná se o sídliště Temenice, které je proslulé zvýšeným výskytem rizikového chování a zvýšeným počtem osob v tíživé životní situaci. Dále je zde několik komerčních ubytoven, kde je nejproblémovější ubytovna Moravan. Jedná se o nedůstojné podmínky pro bydlení v této ubytovně. V Sudkově je to lokalita Podhorka. Zde se nachází čtyři bytové domy. V obci Olšany se nachází problémová lokalita s názvem „Doubravský dům“. Jako poslední mohu uvést obec Václavov, kde se nachází soukromá ubytovna s výskytem tohoto jevu. V uvedených lokalitách, se dle monitoringu z roku 2019 mírně, snížil počet obyvatel, především rodin s dětmi. To považuji za pozitivní fakt.⁴⁸

Dle dostupných informací, v posledních dvaceti letech, lze shrnout integrační politiku města Šumperk za velice dobrou. Díky vedení města se zabránilo, aby se riziková a problematičtí občané sestěhovali do lokalit a nevznikaly tak sociálně vyloučené lokality. Můžeme tedy mluvit tom, že je zde situace lepší než v Hanušovicích nebo Petrově nad Desnou, v rámci lokalit ohrožených sociálním vyloučením. Romské obyvatelstvo se soustřeďuje do

⁴⁷ *Komunitní plán sociálních služeb na území ORP Šumperk na období let 2019-2021.* Dokumenty procesu KPSS Šumperk. Šumperk [online]. Copyright © 2000 [cit.2.06.2022]. Dostupné z: <https://www.sumperk.cz/cs/potrebuji-vyridit/socialni-oblast/komunitni-planovani-socialnich-sluzeb/dokumenty-procesu-kpss/>, s.4.

⁴⁸ Olkraj. *Zpráva z monitoringu města a obce s rozšířenou působností Šumperk*, In: *Olkraj*. [online]. 2019, duben [cit. 2022-06-2]. Dokument ve formátu PDF. Dostupné z: <https://www.olkraj.cz/zaverecne-zpravy-z-jednotlivych-orp-aktuality-8818.html>, s.17.

různých částí města a lokality, kde bydlelo několik romských rodin, zanikly. „*Politika města je nastavena tak, že pokud se obyvatelé problémových lokalit snaží, vychází jim město vstříc. Majetkoprávní odbor, jenž spravuje dům v majetku města na Banskobystrické, například obyvatelům, kteří dluží na nájmu, ukončuje smlouvy a obnoví je až po zaplacení. Se známými „neplatiči“ pak uzavírají smlouvy pouze na několik měsíců, čímž docílí, že dotyční nájem platí. Obyvatelům, kteří včas platí nájem a starají se o stav bytu a nepořádek kolem domu pak majetkoprávní odbor vychází vstříc při jejich požadavcích o nejrůznější opravy a rekonstrukce v domě.*“⁴⁹

Město aktivně spolupracuje s neziskovými organizacemi Jekhetane a Pontis. Sociální odbor převzal situaci a zřídil pozici terénního sociálního pracovníka, po skončení organizace Savore, která se dříve věnovala volnočasovým aktivitám romských dětí.

3.2. SVL Hanušovicko

Jak jsem již zmínila, město Hanušovice se výrazně liší od Šumperka množstvím vyloučených lokalit v okolí. Proč tomu tak je? Příčinu lze spatřovat v podnikatelích, kteří odkoupili nemovitosti ve špatném technickém stavu. Ty poté pronajímají sociálně slabším jedincům a rodinám. Může se jednat o oboustranně výhodný obchod, avšak přispívá k tomu, že do těchto lokalit se stěhují jedinci bez vazby k místu. Dalším problémem jsou rodiny, které přicházejí o obydlí (díky exekuci), a stěhují se k příbuzným. Díky zvýšenému počtu obyvatel v těchto domech, rychleji chátrají. Finanční stránka rodin není ideální, tudíž domy zůstávají bez údržby. V praktické části mé práce narážím na problematiku vzdělání tamních obyvatel. Často zůstávají s nejvyšším základním vzděláním a jsou finančně negramotní. Rodinu pak ohrožuje finanční past. Jelikož jsou to osoby bez příjmu a majetku, není ojedinělé, že migrují. Problém potom nastává v tendenci negativních nálad mezi majoritním a minoritním obyvatelstvem těchto lokalit. Město Hanušovice nemá dostatečné prostředky, aby se upevnilo integraci. Situace je horší díky místním ubytovnám. Je zde nutné poukázat na terénní práci, která se v mnohých regionech osvědčila. Tuto lokalitu navštěvuje opět organizace Jekhetane o.p.s., která pracuje s občany v rámci vyloučených lokalit.⁵⁰

⁴⁹ *Situační analýza ORP Šumperk-Zajištění integrace příslušníků romských komunit v Olomouckém kraji II - Projekty* - www.esfcr.cz. Domovská stránka - www.esfcr.cz [online]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/projekty-oplzz/-/asset_publisher/0vxSQRpZsom/content/zajisteni-integrace-prislusniku-romskych-komunit-v-olomouckem-kraji-ii?inheritRedirect=false, s.17.

⁵⁰ *Plán prevence kriminality ve městě Hanušovice na léta 2016–2021 in Strategické dokumenty*-Oficiální stránka města Hanušovice. *Město Hanušovice-Oficiální stránka města Hanušovice* [online]. Copyright © 2022 [cit. 02.06.2022]. Dostupné z: <https://www.hanusovice.info/mesto/strategicke-dokumenty/>, s.44-45.

Jedná se tedy o komerční ubytovny v Hanušovicích a lokality se schváleným OPP. Dále Pusté Žibřidovice, tam se jedná o bytový dům „bývalá škola“. V Jindřichově také rodinný dům a ve Starém Městě jde o Sídliště budovatelů. Ze statistik vyplývá, že na území POÚ Hanušovice je vysoká nezaměstnanost než ve zbytku ORP Šumperk. Je zde patrná absence větších zaměstnavatelů a komplikovaná dopravní dostupnost. Někteří zaměstnavatelé se nacházejí přímo v regionu. Jedná se o firmy Kostka, Fortex, Pro-bio či Holba. Velká část obyvatelstva však dojíždí mimo Hanušovice, do Šumperka, Králík, Jeseníku a Mohelnice. Problematická dopravní situace se projevuje tedy jak v nezaměstnanosti, tak v lékařské péči, sociálních službách, obchodech apod.⁵¹

Jak jsem již zmínila, jedná se v řadě případů o bytovou lichvu. Na Hanušovicku jde především o Romy, navrátilce z Anglie, kteří si takto pořizují byty v blízkosti pivovaru Holba. Také ubytovny Marie a „za Moravou“, lze vnímat podobně. Prevencí může být vyjednávání s majiteli objektů nebo skupování prostorů s potenciálem k takovému zneužití.⁵²

„V Hanušovicích jsou byty vyčleněné pro tzv. nízkopříjmové občany. Jako problematickou ale hodnotíme podmínku, že žadatel o obecní byt nesmí být v exekuci nebo v insolventi. Také jsme přímo v Hanušovicích i okolních obcích identifikovali několik SVL. Na některé z nich byly vyhlášené tzv. opatření obecní povahy, a proto noví ubytovaní na tyto adresy nemohou čerpat sociální dávky na bydlení. Pro Šumpersko i Hanušovicko platí, že komerční bydlení chybí nebo se vyskytuje jen několik málo nabídek, které ale nejsou vhodné pro osoby ohrožené na trhu s bydlením.“⁵³

Situaci mohu shrnout tak, že v ORP Šumperk se nachází nejvíce zadlužená obec v Olomouckém kraji. Namysli je obec Staré město, kde má 66,26 % tammích obyvatel alespoň v jednu exekuci. Problém vidím v tom, že i přes tuhle alarmující situaci, je poradenství dostupné pouze v Šumperku a v malé míře v Hanušovicích. V otázce nezaměstnanosti je na tom Šumperk dobře. To však nemůžu tvrdit o Hanušovicích. Tady jsem narazila na nejvyšší počty čísel v kraji. *„V samotných Hanušovicích je nezaměstnanost 7,4 %, ale v okolních obcích je ještě vyšší – Vikantice 10,4 %, Kopřivná 10,2 %, Malá Morava 9,4 % a Jindřichov 7,8%. Jeden z faktorů, který tato vysoká čísla ovlivňuje, je i špatná dopravní dostupnost v okolních obcích*

⁵¹ Olkraj. Zpráva z monitoringu města a obce s rozšířenou působností Šumperk, In: *OlKraj*. [online]. 2019, duben [cit. 2022-06-02]. Dokument ve formátu PDF. Dostupné z: <https://www.olkraj.cz/zaverecne-zpravy-z-jednotlivych-orp-aktuality-8818.html>, s.17-26.

⁵² Taktěž, s.19.

⁵³ Taktěž, s.42.

*Hanušovic. Z některých obcí je veřejnou dopravou takřka nemožné se dostat do Šumperku před osmou hodinou ranní.*⁵⁴

3.3. Neziskové organizace

V poslední části teorie bych chtěla zmínit neziskové organizace, které působí na Šumpersku a zabývají se problémem sociálního vyloučení. Jak už jistě víme, neziskové organizace můžeme definovat jako organizace, které nevytvářejí zisk, který nerozdělují mezi své vlastníky, nýbrž zisk musí vložit zpět do rozvoje organizace a plnění jejího poslání. Sociální vyloučení postihuje nezaměstnané, seniory, zdravotně postižené, příslušníky národnostních menšin či osoby bez domova. Jednoduše řečeno, sociální vyloučení může postihnout všechny, kdo nemají dostatečný přístup k veřejným službám, především zdravotním a sociálním nebo dostatečně kvalitní veřejnou dopravu. Je důležité, aby v přístupu ke každé ohrožené skupině, přistupovali pracovníci individuálně. Práci s těmito jedinci se věnují menší lokální neziskové organizace na Šumpersku. Nyní bych zmínila tři nejhlavnější.

- **SPOLEČNĚ-JEKHETANE, o. p. s – pobočka Šumperk**

Tato organizace byla založena v roce 1998, jako menší občanské sdružení. Založila jej skupina romských a neromských obyvatel z Ostravy. Organizace usiluje především o rovný přístup k romským dětem v oblasti vzdělávání, současně i o rovné šance pro romskou menšinu v majoritní společnosti. Nejen, že poskytují registrované sociální služby, ale realizují různé projekty pro znevýhodněné jedince. Od roku 2008 společnost působí také na území obce s rozšířenou působností Šumperk. Služby využívají i lidé ze vzdálenějších míst obou krajů, jedná se především o sociální poradenství. Organizace se dělí na občanskou poradnu, terénní službu, Klub-KO, nízkoprahové centrum a komunitní centrum Gombík.

Mezi základní činnosti **občanské poradny** patří zejména:

- 1) **Zprostředkování kontaktu se společenským prostředím: aktivity umožňující lepší orientaci ve vztazích odehrávajících se ve společenském prostředí (telefonní hovory, doprovázení na úřady, soudy, k lékaři, vyhledávání informací)**

⁵⁴ Olkraj. *Zpráva z monitoringu města a obce s rozšířenou působností Šumperk*, In: *Olkraj*. [online]. 2019, duben [cit. 2022-06-02]. Dokument ve formátu PDF. Dostupné z: <https://www.olkraj.cz/zaverecne-zpravy-z-jednotlivych-orp-aktuality-8818.html>, s.42.

2) Pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí

- pomoc při vyřizování běžných záležitostí
- pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou a podpora při dalších aktivitách sociálního začleňování
- sociálně terapeutické činnosti, které vedou k rozvoji nebo udržení sociálních schopností a dovedností, podporující sociální začleňování
- poskytování informací o rizicích, spojených se současným způsobem života a snižování těchto rizik⁵⁵

Posláním **terénní služby** je zejména vyhledávání osob vedoucí rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Služby jim poskytují v jejich přirozeném prostředí. Usilují zejména o samostatnost, znalost svých práv a povinností, zodpovědnost za své jednání a přístup uživatele k běžným službám společnosti. Služba je poskytována osobám starším 16 let, které žijí v sociálně vyloučených komunitách na území ORP Šumperk. Tyto osoby se nacházejí v nepříznivé sociální situaci a nejsou schopni si poradit sami. Jedná se o osoby s nízkým nebo žádným vzděláním, dlouhodobě nezaměstnané, ty, co se neorientují v oblasti sociálního zabezpečení a zadlužení. Dále osoby, které žijí na ubytovnách nebo v bytě se špatným technickým stavem. Dále jedince, kteří nemají praktického lékaře a dostatečnou lékařskou péči. Také obyvatelé, kteří nemají sociální vazby na rodinu a blízké okolí.⁵⁶

Klub-KO poskytuje sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Organizace usiluje o zdravý vývoj dítěte ve fungující rodině. Pomáhá rodině i s řešením problémů a upevňuje vztah mezi rodiči a dětmi. Podporuje je také v důležitosti vzdělání dětí a snaží se zvyšovat jejich rodičovské kompetence. Služba je poskytována především v domácnostech rodin. Je pověřena také k výkonu sociálně-právní ochrany dětí. **Jako hlavní cíle pro rodinu považuje:**

- schopnost rodiny ekonomicky hospodařit
- plnit výchovné cíle
- podpora vzdělávání dětí
- péče o zdravý vývoj
- poskytování dítěti citového zázemí⁵⁷

⁵⁵ *Co děláme (TP Šumperk) – SPOLEČNĚ-JEKHETANE, o. p. s. SPOLEČNĚ-JEKHETANE, o. p. s. – Věříme, že to dokážete!* [online]. Copyright © 2022 SPOLEČNĚ [cit. 05.06.2022]. Dostupné z: http://jekhetane.cz/?page_id=3659

⁵⁶ Taktéž.

⁵⁷ Taktéž.

Nízkoprahové centrum SPOLEČNĚ-JEKHETANE, o.p.s., poskytuje zázemí pro děti a mládež. Motivuje a podporuje děti k aktivnímu přístupu k životu a k řešení osobních problémů. Služba je určena pro děti a mládež od 6 do 18 let. Jedná se o děti, které jsou ohrožené nebo přímo zažívají nepříznivou sociální situaci. Děti, které jsou mladší 7 let, dochází do NZDM pouze pokud plní povinnou školní docházku. Tento nízkoprahový klub se nachází v Hanušovicích. V rámci NZDM se společnost rozrostla o **komunitní centrum Gombík** rovněž v Hanušovicích. Cílem je práce s předškolními dětmi, které nenavštěvují mateřskou školu. Služba usiluje o působení na emoční dozrávání a socializaci těchto dětí.⁵⁸

Covidovou situaci organizace hodnotí takto: *„Máme za sebou velmi náročný rok, poznamenaný pandemií onemocnění COVID_19. Všichni jsme si museli zvyknout na situaci, kterou jsme ještě nikdy nezažili. Život, jako by se zastavil – v sociálních službách se, ale zastavit nemohl. Museli jsme se naučit používat neobvyklé ochranné pracovní pomůcky, kontaktovat se s klienty i kolegy na dálku, dodržovat přísná hygienická opatření při poskytování služeb. Některé naše služby byly v průběhu roku na omezenou dobu, na základě nařízení vlády ČR, úplně uzavřeny. Přísná hygienická opatření omezila také všechny naše projektové aktivity. V letním období, kdy přišlo rozvolnění omezujících opatření, jsme měli co dohánět. Přes skutečnost, že některé naše služby zůstaly na čas veřejnosti uzavřeny, poskytovali jsme uživatelům služby v bezkontaktním režimu. V prvních měsících pandemie jsme šili roušky, vozili je do terénu a rozdávali je potřebným lidem, bez ohledu na to, zda jsou nebo nejsou našimi uživateli. Zajišťovali jsme nákupy seniorům. Poskytovali jsme potřebným lidem potravinovou pomoc. V průběhu jarní i podzimní vlny pandemie jsme zprostředkovávali žákům základních škol, v lokalitách, kde působíme, kontakt s jejich školou, pomáhali jsme jim s domácí přípravou na vyučování.“⁵⁹*

- **Společnost Podané ruce, o. p. s**

Tato společnost usiluje především o pomoc lidem se závislostí anebo v tíživé situaci, díky které nejsou schopni žít plnohodnotný život a zapojit se do společnosti. Poskytují uživatelům podporu a profesionální služby v oblastech prevence a léčby návykového chování, programů pro děti a mládež a duševního zdraví. Pracují ve třech regionech České republiky, jako jsou Jihomoravský, Olomoucký a Zlínský kraj. Společnost poskytuje podporu při sociální

⁵⁸ Taktéž.

⁵⁹ SPOLEČNĚ-JEKHETANE, o. p. s. – *Věříme, že to dokážete!* [online]. Copyright ©e [cit. 10.06.2022]. Dostupné z: <http://jekhetane.cz/wp-content/uploads/2021/09/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD-zpr%C3%A1va-2020-SPOLE%C4%8CN%C4%9A-JEKHETANE-o.p.s..pdf>

inkluzi, práci se společensky znevýhodněnými a ohroženými dětmi a mládeží. Také se věnuje kvalitnímu trávení volného času a mimoškolnímu vzdělávání na podporu etnických skupin a dalších. Nabízí NZDM v Zábřehu, Mohelnici a v Hanušovicích. V Šumperku dále nabízí terénní programy.⁶⁰

- **PONTIS Šumperk, o. p. s.**

Nemohla bych opomenout i neziskovou organizaci PONTIS, která je zároveň největší v okolí Šumperka. Nachází se přímo v tomto městě a poskytuje široké spektrum sociálních a doplňkových služeb. Byla založena v roce 1999 jako dům s pečovatelskou službou a během pěti let se rozrostla o sociální poradenství, kontaktní centrum, denní stacionář a nízkoprahové centrum pro děti a mládež Rachot. Posláním organizace je poskytovat kvalitní sociální služby širokému spektru osob. Jedná se o nejmenší uživatele až po seniory, všichni ti, co se ocitli nebo jsou ohroženi nepříznivou sociální situací a potřebují pomoc a podporu od okolního prostředí. Rovněž se snaží o začleňování cílových skupin do běžného života ve většinové společnosti. V rámci sociálního vyloučení mohu zmínit projekt „Dostupné sociální poradenství“, do kterého se organizace zapojila. Jedná se o snižování rizika sociálního vyloučení a sociální izolace v okrajových oblastech, především venkovských. Také naučit cílovou skupinu řešit své problémy a tíživou situaci ve spolupráci s pracovníkem.⁶¹

Všechny organizace a instituce svým způsobem ovlivnila také pandemie. Většina se však snažila fungovat v rámci možností, jelikož při práci v těchto lokalitách, je velmi důležitý osobní kontakt. Můžeme jen polemizovat nad tím, jak byl tento výpadek zásadní. Dle mého názoru se však sociální vyloučení prohlubovalo právě v tuto dobu omezených možností.

⁶⁰ Společnost Podané ruce. *Společnost Podané ruce* [online]. Copyright © 2022 [cit. 13.06.2022]. Dostupné z: <https://podaneruce.cz/>

⁶¹ O nás-PONTIS. *PONTIS Šumperk o.p.s. - PONTIS* [online]. Copyright © 2022 [cit. 13.06.2022]. Dostupné z: <https://www.pontis.cz/o-nas/>

PRAKTICKÁ ČÁST

V diplomové práci jsem v praktické části zvolila kvalitativní šetření. Kvalitativní výzkum jsem zvolila z důvodu přesnějších informací. Jako metodu výzkumu jsou použita rozhovory, jelikož se můj výzkum zabývá pohledem sociálních pracovníků z okolí Šumperka na tamní sociálně vyloučené lokality. Přišlo mi vhodné použití právě této techniky, jelikož rozhovor je také určitá forma navázání kontaktu s dotazovaným. Všichni dotazovaní navštěvují v jisté míře různé vyloučené lokality v tomto regionu. S některými jsem měla možnost bližšího seznámení, jelikož jsem si praxi zvolila právě v organizaci zabývající se sociálním vyloučením, abych dokázala lépe nahlédnout na problematiku a blíže se seznámit s touto problematikou. Jiné jsem oslovila telefonicky či emailem a byla jsem mile překvapena, že mi neměli problém s poskytnutím rozhovoru vyhovět.

4 Výzkumné šetření a jeho cíl

Hlavním cílem mého výzkumu je poukázat na problémy v sociálně vyloučených lokalitách na Šumpersku a zhodnotit situaci tamních obyvatel. Také zjistit, jaký vliv má rodina na školní docházku a přípravu dětí, které v těchto lokalitách žijí a jestli tyto děti mají možnost navštěvování nízkoprahových klubů. Dále poukázat na některé příčiny a důsledky, které vyplývají ze situace tamních obyvatel. Dále mě v mém výzkumu zajímalo, zda v lokalitách na Šumpersku žijí převážně početné rodiny či jedinci, a jestli jde o převážně romskou populaci či nikoliv. V mnoha výzkumech po Česku byla patrná převaha Romů v těchto segregovaných lokalitách. Proto jsem se snažila zaměřit i na tuto informaci. Výstup mé práce by měl být tedy podrobnější pohled sociálních pracovníků na tamní lokality.

4.1. Metoda sběru dat

Jako hlavní metodu jsem zvolila strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami, jelikož interview je jednou z hlavních metod v kvalitativním šetření. Jedná se o naslouchání vyprávění, pokládání otázek respondentům a následné získávání odpovědí. „*Strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami sestává z řady pečlivě formulovaných otázek, na něž mají jednotliví respondenti odpovědět. Pružnost sondování v kontextu situace je omezenější než v jiných typech*

rozhovorů. Tento typ rozhovoru se používá, když je nutné minimalizovat variaci otázek kladených dotazovanému. Redukuje se tak pravděpodobnost, že se data získaná v jednotlivých rozhovorech budou výrazně strukturně lišit.“⁶²

Respondenti byli před každým rozhovorem seznámeni s účelem mé diplomové práce a tématem sociálního vyloučení. Ujistila jsem je, že jejich odpovědi nebudou nijak zneužity mimo výzkum a jejich identita bude anonymní. Poprosila jsem také respondenty o informovaný souhlas s nahráváním rozhovoru na diktafon, jelikož je to nejrychlejší forma zachycení rozhovoru, a při doslovné transkripci lze slyšet i reakce, případně emoce na dané otázky. Některé rozhovory probíhali přímo v dané organizaci, jiné zase telefonicky na vyžádání.

4.2. Stručný popis výzkumného vzorku

Výzkumná vzorek byl zvolen na základě orientace v dané problematice. Zvolila jsem několik sociálních pracovníků, kteří dochází do sociálně vyloučených lokalit na Šumpersku. Někteří pocházeli ze stejné neziskové organizace, jiní zase z městských úřadů města Šumperk a obce Hanušovice. Obec Hanušovice jsem zvolila z důvodu, že velká část těchto lokalit se nachází přímo v ní nebo v její blízkosti a většina sociálních pracovníků právě dochází do tamních lokalit. Před začátkem výzkumu jsem oslovila 10 respondentů, rozhovor mi však poskytlo celkem 6 respondentů.

- **R1:** žena, 46 let, vyšší odborná škola, obor sociální pedagogika – se sociálně vyloučenými jedinci pracuje již 12 let, pracuje v neziskové organizaci, kde je vedoucí celé organizace, jejíž posláním je vyhledávat osoby, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy, a poskytuje jim služby v jejich přirozeném prostředí.
- **R2:** muž, 56 let, bakalářské vzdělání, obor sociální práce – v sociálně vyloučených lokalitách se pohybuje obdivuhodných 30 let, tudíž problematice velmi rozumí. Pracuje jako sociální pracovník města Šumperk. Jeho posláním je poradenská činnost ohledně dávek, dluhů, bydlení apod.
- **R3:** žena, 56 let, magisterské vzdělání, obor sociální práce – se sociálně vyloučenými jedinci pracuje 2 roky. Hlavním pracovním cílem je sociální práce v terénu, přímo

⁶² HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2, s.173.

v domácnostech uživatelů. Pracuje také pod neziskovou organizací se sídlem v Šumperku.

- **R4:** muž, 31 let, maturitní vzdělání, obor obchodník–v této problematice sociální exkluze pracuje 6 let, ale uvádí, že jelikož je romské národnosti, žije v tomto jevu celý život. Jeho pracovní náplň je pomoc lidem v tíživých životních situacích v terénu (převážně Romům). Pracuje ve stejné neziskové organizaci v Šumperku jako někteří dotazovaní.
- **R5:** žena, 38 let, vyšší odborná škola, obor sociální pedagogika–jedná se o sociální pracovníci městského úřadu s působením v těchto lokalitách celkem 5 let. Náplň práce je komplexní péče o obyvatele a všechny cílové skupiny obce Hanušovice.
- **R6:** žena, 20 let, středoškolské vzdělání, obor sociálně výchovná činnost-s klienty sociálního vyloučení pracuje 10 měsíců, proto mi přišlo zajímavé získat pohled mladší věkové kategorie. Hlavní náplň práce je pracovat s rodinami ve vyloučených lokalitách v okolí Šumperka a Hanušovic, pomáhat jim s hledáním bydlení, hospodařením v domácnosti, doprovázet klienty na úřady a jiné instituce apod.

4.3. Stanovení výzkumných otázek

Hlavní výzkumná otázka:

HVO: Jaké jsou hlavní problémy a potřeby sociálně vyloučených obyvatel na Šumpersku?

Dílní výzkumné otázky:

DVO1: Jaké formy pomoci poskytují pracovníci ve vyloučených lokalitách v regionu Šumperk?

DVO2: Jaké stěžejní cíle považují sociální pracovníci za hlavní v sociálně vyloučených lokalitách na Šumpersku?

DVO3: Jaký vliv má rodina v rámci vzdělání a školní docházky na děti ze sociálně vyloučených lokalit?

4.4. Okruhy a otázky v rozhovoru

Okruhy:

1. Charakteristika a cílové skupiny sociálního vyloučení
2. Životní situace klientů a cíle práce
3. Metody sociální práce v lokalitách
4. Rodina a vzdělání dětí

Otázky rozhovoru:

1. – 4. Otázky osobní povahy (věk, vzdělání, zaměstnání, délka práce v lokalitách)
5. Co pro Vás znamená pojem sociální vyloučení?
6. Co je hlavní náplň Vaší práce?
7. Které sociálně vyloučené lokality navštěvujete?
8. Mohl/a byste mi přiblížit cílovou skupinu obyvatel z těchto lokalit?
9. Jak vnímáte klienty ze sociálně vyloučených lokalit na Šumpersku?
10. Co vnímáte jako stěžejní problémy Vašich klientů?
11. Co si myslíte, že hlavně způsobuje problémy Vašich klientů?
12. Jak na Vás působí životní situace klientů?
13. Jaký je Váš hlavní cíl, při práci s klienty?
14. Popište mi, jaké metody užíváte při práci s klienty?
15. Je nějaká metoda, která se Vám osvědčila nejvíce?
16. Určitě si stanovujete nějaké cíle intervence. Myslíte si, že dosahujete stanovených cílů?
17. Setkali jste se s tím, že se klient odstěhoval ze sociálně vyloučené lokality do lepších podmínek?
18. Vzpomenete si na nějaký úspěch, který jste zaznamenali v práci s lidmi ze sociálně vyloučené lokality?
19. Jak si myslíte, že by měla vypadat ideální budoucnost klientů?
20. Žijí v těchto lokalitách na Šumpersku spíše rodiny s dětmi nebo bezdětní jedinci?
21. Jaký vliv má podle Vás rodina ve vyloučené lokalitě na školní docházku jejich dětí?
22. Navštěvují tyto děti nějaká nízkoprahová zařízení?
23. Poskytují některá zařízení i doučování pro děti ze sociálně vyloučených lokalit?

4.5. Zpracování dat

Uskutečněné rozhovory jsem přepsala doslovnou transkripcí, abych je poté mohla vytisknout a dále s nimi pracovat. „*Transkripce se nazývá proces převodu mluveného projevu z interview nebo ze skupinové diskuse do písemné podoby. Jedná se o časově velmi náročnou proceduru. Pro podrobné vyhodnocení je však transkripce podmínkou. Je možné pak zdůrazňovat důležitá místa podtrháváním, opatřovat určitá místa komentářem na kraji stránky nebo vytvářet seznamy a srovnávat jednotlivá místa textu.*“⁶³ Následně jsem použila otevřené kódování, abych mohla data zpracovat a utřídit do kategorií. „*Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje.*“⁶⁴

Kategorie:

- pojetí klientů
- problémy v lokalitě
- cíle
- vliv rodiny

⁶³ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2, s.206.

⁶⁴ ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6, s.211.

5 Předvýzkum

Před započítím vlastního výzkumu jsem použila předvýzkum, abych si ověřila proveditelnost a případně vylepšení plánu výzkumu. Jelikož nejsem odborník a rozhovory jsem volila se sociálními pracovníky, kteří se v této problematice orientují, tak jsem si chtěla ověřit případně vylepšit své otázky do rozhovoru, zda jsou položeny správně a zda zjišťují to, co chci zjistit.

„Díky předvýzkumu lze odhalit problémy, které by nastaly v dalších výzkumných fázích. Předvýzkum je vlastně test výzkumných nástrojů, ověření toho, zda v praxi budou fungovat tak, jak jsme zamýšleli. Díky odhaleným nedokonalostem je možné provést dílčí úpravu technik (formulace otázek, technika kódování apod.). Předvýzkum by se tedy neměl v relevantním výzkumném projektu vynechat. Předtím, než student začne se sběrem dat ke svému výzkumu, měl by pomocí předvýzkumu zajistit, aby jeho šetření splňovalo dva hlavní principy správného projektu-bylo validní a reliabilní.“⁶⁵

Předvýzkum jsem prováděla s dvěma sociálními pracovníky, u kterých jsem byla na praxi a měly jsme k sobě bližší vztah. Tudíž jsem provedla rozhovor a zjistila, že některé otázky byly špatně formulovány a měly příliš obecnou povahu. Tyto pracovnice mi sdělily, na co se mám ptát a co naopak ze svých otázek vynechat. Nakonec jsem dostala jasnou představu toho, jak chci rozhovor upravit a provést. Určitě bylo pro mě přínosem provést ke svému výzkumu právě předvýzkum s menším reprezentativním vzorkem.

⁶⁵ VOJTÍŠEK, Petr. *Výzkumné metody: Metody a techniky výzkumu a jejich aplikace v absolventských pracích vyšších odborných škol*. Praha: Vyšší odborná škola sociálně právní, 2012. ISBN 978-80-905109-3-7, s.39.

6 Vyhodnocení a interpretace dat

V této kapitole se budu zabývat vyhodnocením a interpretací získaných dat. Pro interpretaci dat jsem zvolila techniku vyložení karet. Technika vyložení karet spočívá v jednoduchém principu, kdy výzkumník „*kategorie vzniklé skrze otevřené kódování uspořádá do nějakého obrazce či linky a na základě tohoto uspořádání sestaví text tak, že je vlastně převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií,*“.⁶⁶

6.1. Pojetí klientů

Kódy: charakteristika, způsob života, lokalita, podmínky života

V této kategorii jsem zařadila kódy o cílové skupině klientů ze sociálně vyloučených lokalit na Šumpersku, druhu bydlení, charakteristice pojmu ze strany sociálních pracovníků, a kódy spolupráce.

Nejdříve jsem se chtěla dozvědět, jak pracovníci vnímají sociální vyloučení a jak jej oni sami charakterizují. Většina jich uvádí, že se jedná především o nevhodné bydlení, lidé, co pobírají dávky a mají dluhy. Respondent R2 v otázce vnímání sociálního vyloučení například uvedl: „*zprvé si představím lidi, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách, lidi kteří nežijí ve standartním bydlení, pobírají sociální dávky a mají spoustu, spoustu dluhů a problémů jo.. Nevím jak bych to ještě definoval jo..*“ Respondentka R1 například uvedla: „*jsou to pro mě lidi, kteří nejsou zařazení v běžné společnosti.*“ Respondentka R6 uvádí: „*vyloučení ze společnosti z důvodu způsobu života jedince.*“ Zde je patrné, že vyloučení souvisí se způsobem života dané populace. Respondentka R5 se domnívá: „*je to člověk, který nemá dostatečné kompetence k tomu, aby si mohl zajistit potřebné záležitosti sám, že potřebuje určitou formu pomoci.*“ Tady usuzuji, že každý respondent vidí problém sociálního vyloučení jinými očima, avšak význam je stejný. Respondent R4 uvedl: „*jde o odstřížení od běžných zdrojů (finance, pracovní příležitosti, kultura, zdravotnictví apod.), člověk je vyloučen na „okraj“ společnosti.*“ Respondentka R3 vidí v problému sociálního vyloučení to, že se jedinci ocitají mimo běžnou společnost jako uvedli respondenti R6 a R4. Sociální vyloučení a problémy uvnitř lokality jsou brány od většinové společnosti jako cosi

⁶⁶ ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0, s.226.

samozřejmého. Respondentka R3 odpověděla: „*podle definic je to samozřejmě určitý proces, kdy se jedinec či skupina kvůli nepříznivé sociální situaci ocitá mimo běžný život společnosti, ovšem dle mého názoru se často jedná o záležitost, která je lidmi v takto označených lokalitách brána jako něco samozřejmého.*“

Dále jsem chtěla zjistit, jaké lokality daný pracovník navštěvuje nejvíce a které lokality se v okolí Šumperka nacházejí. Z rozhovorů jsem zjistila, že konkrétně ve městě Šumperk se nachází velmi málo vyloučených lokalit. Respondent R2 říká: „*vyloučené lokality byly v Šumperku jakoby málo, okrajově v Šumperku, kde se shromažďují tady ty lidi, ale nejvíc jich bylo v Hanušovicích samozřejmě. Za Moravou, Nádražní ulice a podobný. Možná ještě někde nahoře. Já mám pár lidí tam v Hanušovicích, střídáme se s kolegyní. Já mám větší okruh. Já mám třeba Hanušovicko, Rapotín, Losiny a Šumpersko a ona má tady to okolí Hanušovic. Ono se to tak trochu bije ty lokality. Dejme tomu, že chodíme do stejných lokalit, hlavně teda lokalita za Moravou, tam byl hlavně problém.*“ Respondent R2 tedy poukazuje na to, že největší míra sociálního vyloučení je v obci Hanušovice. Dále zmiňuje jako jednu z nejproblémovějších ubytovnu Za Moravou. O této ubytovně jsem se dozvěděla, že jde o ubytovnu soukromého vlastníka a je zmiňována díky vysoké koncentraci osob sociálně vyloučených či sociálním vyloučením ohrožených, kde dochází k narušování řádné výchovy dětí a koncentraci nepříznivých vlivů působících na děti, migraci osob a požívání alkoholu. Respondentka R1 tvrdí: „*navštěvuji především Hanušovice, hlavně ubytovny. Pak taky lokality ve Starém městě, v Jindřichově, v Potučníku, Bohdíkovi, Ruda nad Moravou, Olšany, Nový Malín, Rapotín. Pak se taky jedná o ubytovny v Šumperku.*“ Respondentka R1 uvedla stejně jako respondent R2, že především navštěvuje lokality v Hanušovicích. Respondentka R3 odpověděla: „*především jezdím Hanušovice a okolí, obec Staré Město, jedna se nachází také v obci Jindřichov.*“ Hanušovice se nacházejí 18 km od města Šumperk a pracovní pozice jsou v této lokalitě značně omezené. Stěhují se sem lidé především za nízkým nájmem, tudíž se zde na některých místech seskupují sociálně slabší jedinci. Respondent R4 taky uvedl: „*primárně navštěvuji vyloučené lokality na Hanušovicku.*“ Tento fakt potvrzuje i respondentka R5, která tvrdí: „*tak tady v Hanušovicích mám několik ubytoven plus tady mám obytné domy, které jsou takové dost problematické, takže tady tyto.*“

Dále mě v této kategorii zajímalo, jaké etnikum či uskupení převažuje v tanních vyloučených lokalitách. Zda se jedná převážně o romskou populaci, která jak zmiňují výše v práci, je nejvíce ohrožena fenoménem sociální exkluze. Respondentka R1 uvádí: „*ve většině lokalit ti lidé nežijí jak si myslí většinová společnost, že tam opravdu žijí v nějakých hrozných podmínkách, to není vždy samozřejmě pravda. Myslím si, že u nás je to půl napůl. Není to*

vyložene o tom, že by byli romské národnosti, často jsou to i smíšené páry a rodiny, takže ta etnicita je tam tak z poloviny bílá a z poloviny jsou to Romové.“ Respondent R2 však považuje naopak od respondentky R1 převahu romské populace za zásadní. Respondent R2 říká: „jsou to Romové samozřejmě, hodně rodiny s dětmi a soukromé osob. I ty rodiny s dětmi jsou i v Hanušovicích jsou samozřejmě na Holbě, tam je vlastně sídliště, romských i smíšených, romský s bílými dejme tomu, ale nemusí to být jen Romové. Ale těch Romů je tam fakt hodně, hlavně Za Moravou. Hodně tady těch i bezdomovců, nezaměstnaných, některý i páry tam byly. Hodně těch rodin, hlavně romských, to je pravda, to tam je.“ Zde se dozvídám, že respondent R2 vidí převahu Romů, ale stejně jako respondentka R1 uvádí i podíl neromské populace, hlavně rodin s dětmi. Respondentka R3 tvrdí: „spíše smíšené rodiny s dětmi, některé velmi početné.“ Převahu romských občanů potvrzuje i respondentka R6: „naší hlavní cílovou skupinou jsou osoby romské národnosti, ale naše služba je ochotná pomoci všem lidem, kteří se ocitnou v nouzi a potřebují pomoci s řešením své situace. Obyvatelé ve vyloučených lokalitách, které navštěvujeme, jsou často mnohaposetné rodiny, které žijí v malých, často nevybavených bytech.“ Opět je zde zmínka o mnohaposetných rodinách, které v těchto lokalitách převažují. Respondentka R5 však opět uvedla, že v obci Hanušovice se však nachází i smíšené rodiny: „často jsou to rodiny, ale i jednotlivci. Romové ale i majoritní etnikum. Nachází se tam obojí.“ Respondent R4 definuje cílovou skupinu takto: „jsou to lidé s nízkých sociokulturním základem, bez vzdělání či pouze se základním vzděláním, zadlužení, jejich finančním zdrojem jsou většinou sociální dávky státu. Většinou lidé nezaměstnaní. Etnicita v tomto případě znásobuje jejich postavení ve společnosti.“ Respondent R2 ještě dodává poznatky ohledně spolupráce: „s někým spolupracují víc, s někým míň. Jezdí tam sociální pracovnice OSPODU, když mají ty děti, tak asi úplně nejsou šťastní samozřejmě jo.. a což my taky spolupracujeme s OSPODEM samozřejmě a nějak to tam monitorujeme z obou stran. Respektive oni hodně daj na to, co je jim hodí do krámu nebo jak bych to řek.“ Usuzuji tedy, že lidé z těchto lokalit spolupracují především s vidinou určité výhody, nikoliv že by oni sami chtěli. Respondentka ohledně spolupráce s klienty zmiňuje: „zase záleží, co máte za rodinu, co máte za klienta. Je klient, se kterým si stanovíte nějaké cíle a on je průběžně plní. Pak jsou rodiny, co něco splní, něco ne, ale v případě nějakého extrémního problému vždycky dorazí se poradit, protože někteří si neporadí téměř s ničím. Pak jsou taky rodiny, které spolupracují výjimečně nebo vůbec. Jsou rodiny, které se neozvou vůbec a plán nedodrží, ale to je taky na nich.“ Respondentka R3 si myslí, že většina jedinců je s tímto stavem neochotna něco dělat: „jen velmi málo jedinců je ochotno něco pro zlepšení své situace udělat.“

Takto bych viděla charakteristiku sociálně vyloučených lokalit v regionu Šumperk z pohledu pracovníků, kteří do nich pravidelně dochází. Z výsledků mohu tedy tvrdit, že v těchto segregovaných lokalitách žijí z větší části početné rodiny s dětmi než samotní jedinci. Dále je zde patrná etnická smíšenost obyvatelstva, nejedná se pouze o romskou populaci, jak jsem na začátku svého výzkumu předpokládala. Samozřejmě jedná se o konkrétní lokality, v některých jsou spíše Romové a jinde zase převládají smíšené obyvatelé. Největší koncentrace romské populace uvádí respondent R2 v ubytovně Za Moravou. Jako místo s největší koncentrací tohoto sociálního jevu mohu považovat obec Hanušovice a její okolí. Ve většině případech se jedná o ubytovny, dále domy, které nevyhovují bydlení a obývají je početnější rodiny. V menším počtu se jedná o panelové domy. V Šumperku většina lokalit zanikla, tento jev se zde vyskytuje v menší míře, lidé odcházejí za levnějším bydlením do přilehlých obcí, kde však nejsou dostačující pracovní příležitosti. Někteří klienti spolupracují více, někteří méně a někteří vůbec. Záleží na tom, zda jsou přímo odkázáni na pomoc sociálních pracovníků. Tento fakt mě nepřekvapil, jelikož po většině praxích, které jsem absolvovala na Šumpersku v problémovém sociálním prostředí, už jsem dostala značný pohled na tyto klienty.

6.2. Problémy v lokalitě

Kódy: vzdělání, zaměstnání, práce na černo, bydlení, početná rodina, dávky

V této kategorii se budu zabývat stěžejními problémy daných lokalit v regionu Šumperk. Myslím si, že většina problémů je totožných ve většině sociálně vyloučených lokalit nejen na Šumpersku, ale i jinde v České republice. Mě však v mojí práci zajímaly hlavně problémy v tomto regionu, kde žiji celý život a mám jisté povědomí a problémy, které nepostihují jen sociálně vyloučené lokality. Chtěla jsem zjistit, zda v této lokalitě převládá určitý problém nebo je výskyt podobný jako ve zbytku republiky.

Jak již z mnoha zdrojů víme, jedním z nejzásadnějších problémů ve vyloučené lokalitě je otázka bydlení. Jedná se především o nevyhovující lokality, domy a byty, případně odlehlá sídla se špatnou dopravou. Rodiny mnohdy žijí v nedostatečně vybavených prostředích. O tomto vypovídá i respondent R2: „samozřejmě je tam ta úroveň bydlení nejhorší. Ubytovna je z unimo buněk v podstatě složená, takže není to standartní bydlení, takže bychom s něma měli spolupracovat a hledat jinýho něco, což je samozřejmě problém, protože ty byty jsou samozřejmě drahý a s kaucí. Určitě jsou v současnosti nejlevnější obecní byty, samozřejmě pak oni ty byty někdy zničí, takže pak to je problém. Pak je nikdo nechce v těch obecních bytech,

natož třeba jako spolubydlíci.“ Respondent R2 dále dodává: „*kdyby pro ně bylo sociální bydlení, to už je samozřejmě další téma, ale pokud není tak na ubytovnách by rodiny být úplně neměly hlavně, a pochopitelně je těžké jim najít nějaké solidní bydlení ještě když jich je hodně a ještě tam dělají takovej binec.*“ Respondent R2 tedy vidí problém v tom, že tito jedinci ničí jejich obydlí, tudíž je většina pronajímatelů bytů odmítne nebo vyhodí. Problém vidí i v ceně bytů. Respondentka R1 to vidí podobně: „*největší problém je nedostupné bydlení, ať už z důvodu, že nepracují a v těch inzerátech požadují často, aby nájemník pracoval a nebyl závislý na těch dávkách a také z toho důvodu, že jsou ty rodiny opravdu početné a ta rodina má 10-12 členů a sehnat standartní bydlení pro takhle velkou rodinu není možné.*“ Problematika ubytování tedy souvisí i s větší koncentrací mnohaposčetných rodin na Šumpersku. Sehnat bydlení, pro tolikačlenné rodiny je téměř nemožné. Respondentka R3 toto jen potvrzuje: „*takřka u všech je to hrozba ztráty bydlení či přímo absence slušného bydlení. Velká rodina, a ještě z minority, na komerční nájem nemá šanci, naopak se zde vytváří prostor na výnosný obchod s chudobou, kdy pronajímatelé účtují přemrštěné částky, např. na ubytovnách se ceny odvíjejí podle počtu osob, celá rodina přitom třeba obývá jediný pokoj. Za ten platí třeba i přes dvacet tisíc za měsíc, standard slušného bydlení je ale velmi vzdálen.*“ Respondentka R3 tedy poukazuje také na přemrštěné částky, které si požadují byty a ubytovny, aby na jedincích v tíživé situaci ještě vydělali. I přes to, že rodina obývá jeden pokoj, platí za každého člena zvlášť. Není tedy divu, že se tyto mnohačlenné rodiny ocitají v nevyhovujícím bydlení, jelikož na ostatní nedosáhnou. Respondent R2 ještě dodává: „*takže když oni platí ty nájem aby je nevyhodil někdo, tak ubírají zase těm dětem z těch hlavních potřeb, což je obrovský problém. Pak to tak vypadá i ve škole i jinde.*“ Respondentka R5 na tuto problematiku odpověděla: „*vyločená lokalita se pojí s horší kvalitou bydlení, je tam nedostatek služeb. Já mám zároveň i jednu vyloučenou lokalitu i uprostřed obce. Ona je taky každá lokalita jiná. Některé rodině se může dobře dařit i v některé vyloučené lokalitě. Hodně výzkumů se na vyloučené lokality zaměřuje, ale totožné problémy může mít i některá rodina, která tam nežije.*“ Zajímavý prvek v této odpovědi je, že se uprostřed obce Hanušovice nachází vyloučená lokalita. Je to netypické, jelikož se nachází především na okrajích těchto území. Není však podmínkou, že se všem rodinám daří v těchto segregovaných lokalitách špatně. Respondent R2 ještě dodává: „*myslím si, že sem tam někdo odjede z té ubytovny do jiného bydlení, to jsou většinou komerční byty, ale pak se mi třeba 2-3 matky taky vrátily zpátky a někdy je na těch ubytovnách zase nechtěj, že tam mají dluhy nebo se tam nechovali úplně dobře. Takže to je zase takové domlouvání.*“ Jako další hlavní problém, kteří respondenti zmiňovali, jsou závislost na sociálních dávkách a dluhy. Respondentka R1 tvrdí: „*problém je, že je většina na sociálních dávkách a dávky*

pobírají. Takže nízké finanční prostředky a zadlužování se třeba že jo, je hlavní problém. Respondent R2 vidí také problém v tom, že někteří nemají kompetence si sami vyřídit dávky: „oni někdy nejsou schopni ani ty dávky si vyřídit pořádně, tam jsou různé překážky samozřejmě ze strany úřadů případně těch pronajímatelů, že jim nechce dát vyúčtování pán a oni to potřebují třeba k příspěvku na bydlení a to je obrovský problém. To je problém těch soukromých bytů spíš.“ K závislosti na sociálních dávkách se přiklání také respondentka R3: „myslím, že řada z nich si neumí představit jiný způsob života, než bez zaměstnání a v závislosti na dávkovém systému. Dávkový systém pro ně není motivující k tomu, aby se přičinili zlepšit svou ekonomickou situaci legální prací. S ekonomickou situací souvisejí také dluhy, často se jedná o dluhy vůči zdravotním pojišťovnám, pokud klienta sankčně vyřadí ÚP. Problémem paradoxně nebývají exekuce, které jsou často zastavené pro nemajetnost.“ Z toho vyplývá, že se dávkový systém pojí s problémem, že jedincům v těchto vyloučených lokalitách pobírat dávky vyhovuje a do práce se nehrnou. Častěji volí formu nelegální práce, tedy práce načerno, jelikož si tím k pobírání dávek přilepšují. Respondentka R5 podotýká: „třeba ty sociální dávky, viděla bych trochu větší povinnost práce. Podporované zaměstnávání, nějaký takový druh.“ To zmiňuje i respondent R2: „a možná už jsou závislí na těch dávkách, je to třeba několikátá generace už, takže je to takovej už styl toho života bohužel někdy no.“ To, že se tyto vyloučené populace často uchylují k práci načerno zmiňuje také respondentka R3: „právě hrozící exekuce jsou častou příčinou toho, že tito lidé nenastoupí do legálního zaměstnání, pokud by se jim příležitost naskytla. Zcela obvyklá je u nich práce „načerno,“ což u některých znamená podstatné přilepšení k dávkám. Pro některé uživatele je ale práce nereálná, z důvodu zdravotního stavu či věku, v tomto případě jim často nevniká nárok na přiznání výplaty invalidního či starobního důchodu, nesplňují podmínky počtu odpracovaných let. Pochopitelně dalším problémem je absence jakékoliv kvalifikace, pro řadu romských rodin není vzdělání žádnou hodnotou, nepřikládají tomu význam. Řada Romů, neviděla své rodiče pracovat, od nich převzali vzorec, že žít na dávkách je zcela normální.“ Zadluženost, exekuce a závislost na dávkách je důsledkem dlouhodobé nezaměstnanosti většiny segregované populace. Příčinnou mohou být jednak vzory v rodině, jednak způsob zavedeného stylu života či nízká kvalifikace. Respondentka R1 proto odpověděla: „nejčastěji jsou to rodiny s malými dětmi, kdy ty rodiny jsou hodně početné, nedosahují na běžné věci z důvodu počtu těch dětí a nezaměstnanosti jednoho nebo obou rodičů. Dále jsou to třeba osoby ve středním věku, kdy ty děti už nemusí vyživovat, ale nikdy nebyli zařazeni na trhu práce, takže nejsou zvyklí chodit do práce a nedosáhnou na spoustu věcí, díky tomuhle. Pak jsou to senioři, kteří pracovali velmi málo nebo vůbec, takže nemají nárok na starobní nebo invalidní důchod a vlastně i na stáří

zůstávají v těch dávkách hmotné nouze.“ Dle respondenta R2 jsou problémy v lokalitách na Šumpersku multiproblémové. Respondent R2 hodnotí situaci takto: „jedno souvisí s druhým. Pokud jsou nezaměstnaní, jsou většinou třeba i na mateřských, třeba ani nedělaj, nemají dost finančních prostředků, aby si zlepšili tady ty věci, to bydlení. Nezaměstnanost je pochopitelně vysoká u nich, tam je samozřejmě vzdělání u nich problém.“ Nezaměstnanost a vzdělání představuje pro mnohé velkou překážku v tom, aby dokázali s financemi hospodařit. Také je zde otázka předsudků ve společnosti skrz pracovní příležitosti. Respondentka R6 se domnívá: „často to mohou být předsudky ve společnosti, opět se ale domnívám, že největším problémem je nezaměstnanost našich klientů. Naši klienti převážně nepracují, nemají vlastní příjem, a proto jsou, často i celoživotně závislí na státním dávkovém systému. Jak již jsem zmínila, osobně si myslím, že hlavně nezaměstnanost a předsudky ve společnosti vůči našim klientům jsou hlavní problém. Problémem může být také nízký stupeň maximálního dosaženého vzdělání.“ Jedna z příčin nezaměstnanosti těchto klientů je tedy nízké vzdělání a jedinci často končí se základní školou. Chybí jim patřičná motivace a vzory v rodině. Respondent R5 vidí problém také v nedostatečném vzdělání a diskriminaci: „problém je nedostatečné vzdělání samozřejmě. Nepodnětné sociální prostředí, ze kterého pocházejí, je věc druhá. Určitě vysoká zadluženost. Diskriminace skrz etnicitu ze strany majority je běžná.“

Zde mohu poukázat na problémy, které trápí většinu segregovaného obyvatelstva. Samozřejmě jádro problému spočívá ve vzdělání a motivaci k němu. Pokud většina jedinců z těchto lokalit neviděla nikdy pracovat svoje rodiče, je zcela jasné, že i oni sami nebudou dostatečně motivováni chodit do práce či dodělat školu. Většina dětí končí základním vzděláním a rodiče je pošlou na úřad práce. Tím zabezpečí rodině další „příjem“, z kterého poté vyplývá určitá závislost na dávkovém systému. Pokud takto rodina funguje mnoho generací po sobě, nevidí důvod proč chodit do práce. Bohužel já zastávám názor, pokud je člověk tělesně a psychicky zdravý, vždy se může pokusit najít si práci. Především takto početné rodiny, když vidím, že většina mužů v rodině je způsobilých do práce, zůstává mi rozum stát. Bohužel jak jsem již zmínila, toto souvisí se vzory v rodině a také s potřebou něco změnit nebo být prospěšný společnosti. Pokud už pocházejí z prostředí sociálně vyloučeného, jedná se především o finanční stránku problému. Většina rodin nejsou schopni dobře hospodařit s financemi a zadlužují se. Další problém je určitě nevhodné bydlení, kdy buď bydlí v nevyhovujících podmínkách nebo si vybírají ubytovny, kde platí přemrštěné sumy. Od respondentů jsem také zjistila, že je zde patrné zneužívání tíživé situace od majitelů ubytoven. Početná rodina, které je složena třeba z 10 členů, obývá pokoj, kde jen stěží dokáže fungovat. Cenu za noc však požadují za každého člena zvlášť. Na druhou stranu však většina

těchto obyvatel nedokáže udržovat pořádek na ubytovně ani v jeho okolí a ničí v mnoha případech vybavení objektu. Tato situace je pak pro obě strany složitá. Většina klientů požaduje obecní byty, jelikož ty jsou pro ně dostupnější. V případě, kdy jsou už známi v okolí obce nebo lokality, jim však tyto byty nechtějí poskytnout právě z důvodu ničení majetku a neschopnosti udržovat čistotu. S udělováním těchto bytů nesouhlasí ani nájemníci z řad pracujícího obyvatelstva, jelikož jsou tito jedinci spojeni s předsudky a nikdo je za sousedy nechce.

Při mém výzkumu jsem narazila také na projekt, kde nezávislý starosta obce Hanušovice Marek Kostka přistupuje k sociálnímu vyloučení velmi zajímavým způsobem. Tvrdí, že programy pro dlouhodobě nezaměstnané od úřadu práce nejsou dostačující. Je patrné, že se Šumperk a Hanušovice pustili do řešení problému sociálního vyloučení. Tento projekt se nazývá H-Point a je spuštěn od roku 2020. Hlavním cílem projektu je poskytování práce dlouhodobě nezaměstnaným a pomoc od těchto obyvatel s údržbou města. Vedení města dospělo k názoru, že tohle je hlavní způsob, jak může bojovat se sociálním vyloučením. Tento projekt je pro sociálně vyloučené jedince takový startovací bod. Jedná se o práce úklidové, zednické a zámečnické. Jako výsledek toho projektu vidí Marek Kostka začlenění se do firem, se kterými bude město navazovat další spolupráci. Cílem je, aby tito lidé měli dlouhodobé uplatnění a nenarůstaly v místě sociální problémy. Tímto stylem jim chtějí poskytnout řešení v otázce oddlužení a bydlení, která je pro ně velice tíživá. Z počátku projektu bylo těžké občany naučit pracovní návyky a dodržování pracovní doby. Náklady město hradí z dotací ze svého rozpočtu. Město Hanušovice by si muselo na tyto práce najmout externí firmy, proto vidí starosta řešení sociálního vyloučení právě v poskytnutí práce tamním jedincům.⁶⁷ Myslím si, že tento projekt je velice zajímavý a vidím v něm potenciál. Toto považuji za přínosnější, než ignorování místních problémů a udržování situace v přijatelné mezi. Dle mého názoru je to skvělý nápad, jak začlenit tyto obyvatele a ukázat zbytku, že když se chce, všechno jde. Tento projekt považuji za motivaci pro ostatní města a obce, které trápí prohlubování sociální exkluze.

6.3. Cíle

Kódy: stabilizace, školní docházka, doprovod, hospodaření, udržení

⁶⁷ *Dlouhodobě nezaměstnaní obyvatelé Hanušovic pomáhají městu údržbou. Město tak bojuje se sociálním vyloučením* | Olomouc. Český rozhlas Olomouc [online]. Copyright © 1997 [cit. 3.06.2022]. Dostupné z: <https://olomouc.rozhlas.cz/dlouhodore-nezamestnani-obyvatele-hanusovic-pomahaji-mestu-udrzbou-mesto-tak-8145140>.

V další části mého výzkumu jsem chtěla zjistit, jaké jsou hlavní cíle, které považují za stěžejní pracovníci, kteří navštěvují sociálně vyloučené lokality. Zajímalo mě také, co považují za prioritní v přístupu k řešení tíživé životní situace daných klientů. V této kategorii budu popisovat hlavní náplň práce v těchto segregovaných lokalitách a formy pomoci tamním jedincům.

Respondent R2 odpověděl: *„na začátku jsme hlavně chtěli zlepšit to bydlení, úroveň bydlení, vzdělání, aby chodili do školy samozřejmě, sociální dávky aby měli vyřízený samozřejmě, aby se nezadlužovali a neměli dluhy všude, tak to byl jako začátek. Teď už je to takový stabilizovaný tým, že je to někdy, spíš mnohdy i udržovací činnost práce, aby se ten stav rodin nezhoršoval. Teďka samozřejmě život je dražší, energie a ta pozice je těžší těch rodin, to znamená, aby se spíš to nezhoršovalo. Hlavní cíl, jak říkám, aby měli všechno placený a aby aspoň někde bydleli, případně se zlepšilo to bydlení, a to už je dneska těžký samozřejmě zlepšit to bydlení.“* Respondent R2 tedy uvádí, že se momentálně snaží o udržovací činnost, aby se neprohlubovalo sociální vyloučení a segregace v lokalitách. Jak bylo řečeno, v dnešní době jdou ceny energií razantně nahoru, než tomu bylo zvykem v posledních letech. Bohužel se tato situace dotkne nejvíce sociálně slabších jedinců. Náklady na bydlení jsou nejvyšší a stoupají i nájmy bytů a ceny hypoték. Myslím si, že v následujících letech budeme my všichni ohroženi skrz finanční zajištění a pro mladé začínající rodiny bude těžké sehnat vlastní bydlení a nezadlužit se. Respondent R2 taky dodává: *„jak říkám, zajistit aby měli všechno uhrazený, děti aby chodily do školy a jednotlivci se nezadlužovali, aby chodili na úřad práce. No těžko, těžko dosahujeme těch cílů, samozřejmě ty dávky, my tomu říkáme spíš udržovací činnost, aby se to nezhoršilo jo, oni ty problémy mají pořád, aby se to nezhoršilo jo, aby se neprohlubovala ta krize jejich samozřejmě, to sociální vyloučení, nestali se bezdomovci třeba a případně nefetovali dál a podobně. Pak je můžou vyhodit z ubytovny a pak je problém zase s tím bydlením. Azyláky jsou obsazený hodně, takže hlavně ty rodiny, aby měly kde bydlet.“* Respondent R2 tedy navazuje na předchozí kategorii spojenou s hlavními problémy v lokalitě. Za jeho hlavní cíl tedy považuji jakousi udržovací činnost, aby se nadále situace klientů nezhoršovala. Respondentka R1 zase vidí jako hlavní cíl to, aby tito jedinci naopak dokázali sami fungovat a na tyto služby se tolik neodkazovali. Respondentka R1 říká: *„hlavním cílem je naučit je fungovat tak, aby žádnou službu nepotřebovali, aby i pokud nechtějí pracovat, aby byli schopni vyžít z příjmu, který vlastně mají. Aby nebyli závislí na dalších systémech pomoci. Taky aby setrvali v bydlení na jednom místě, protože měnit to bydlení je špatně rozhodnutí, protože často to nové neseženou a pak se ocitají v bytové nouzi.“* Z toho vyplývá, že pro klienty

není výhodné často měnit místo bydliště, protože jak řekl respondent R2 v dnešní době je těžké sehnat jiné ubytování za přijatelnou cenu. Často se potom rodiny vracejí a v horším případě už se nemají kam se vrátit. Respondentka R3 se shoduje s tvrzením s respondentkou R1, aby rodiny nebyly závislé pouze na pomoci: „*důležité je, aby se naučili řešit své problémy vlastními silami, nikoliv aby spoléhali na pomoc okolí.*“

Respondentka R1 vidí také problém v hospodaření s penězi v dané domácnosti, proto je jejich cílem následující: „*učíme je nějakým způsobem hospodařit, probíráme s nimi proč vlastně nevychází z těch peněz, které mají, kam jde tok těch peněz, jaké jsou důvody, že ty děti nejsou připraveny do školy. Že by měli využívat služby, které jim toto nabídnou.*“ Naučit rodinu hospodařit s příjmem který má je velmi důležité. Prioritní je ukázat rodině, kam jejich peníze zbytečně investují a jak to mohou udělat lépe. Někteří jedinci vstupují do rodinného života a nemají dostatečné vzory v původní rodině ohledně hospodaření s financemi a správném fungování. Respondentka R5 odpověděla: „*těch cílů je několik. Hlavní je individuální posouzení té rodiny. Zaměřuji se určitě na zachování toho bydlení, stabilizace té situace, někdy i něco hmotně dovybavit, nastavit nějakou dočasnou potravinovou pomoc, aby měli vyřízené všechny dávky. Určitě je můj hlavní cíl zachování bydlení, zabezpečení dětí, zabezpečení potravinové pomoci pro rodinu. Určitě taky chtějí pomáhat s vyřizováním dávek a doprovodem na úřady, to je jasné.*“ Vyřizování dávek je jednou z dalších činností, s kterou potřebují sociálně vyloučení jedinci pomoci. Často oni sami nevědí, na jakou instituci či úřad se mají obrátit a jak si příspěvky či dávky vyřídit. Respondent R2 uvedl: „*oni někdy chtějí doprovázet na úřady a žádají o pomoc o zhodnocení těch dávek a podobně, jestli je to možné nebo není to možné apod., protože některé ty dávky samozřejmě nejsou nárokovatelné, je to na zhodnocení toho úřadu práce a některý věci nemusí dělat ten úřad práce úplně dobře. Tak po mě chtějí třeba i doprovod, třeba i pomoc s vypsáním té žádosti a podobně. Nejvíce oceňují tu dopomoc s něčím, co má význam. Že bych je nějak káral jak žijí, to úplně nezabere samozřejmě.. takže je to těžký. Hlavně to bydlení. Sem tam by chtěli řešit i vztahy, ale to se těžko řeší, nejsme odborníci na vztahový problém.*“ Stejně jako respondentka R5 tak se i respondent R2 zmiňuje o pomoci s vyřizováním dávek a doprovodem na úřady. Ve všech případech je zbytečné tyto jedince jakkoliv kárat a odsuzovat, protože pomáhající profese vyžaduje především motivaci klienta a navázání přátelského vztahu s určitými mantinely. To souhlasí s výpovědí respondentky R3: „*nejosvědčenější metodou je zřejmě individuální a pokud možno přátelský přístup, nejsem příznivcem represe, to bych ponechala úřadům. Nemyslím, že by forma takzvaného zaklekávání nějak efektivně fungovala z dlouhodobého hlediska.*“ Jak jsem řekla výše, důležité je navázání přátelského kontaktu s klienty, aby se nám více otevřeli a mohli bychom lépe porozumět jejich

situaci. Terénní sociální pracovníci by neměli odsuzovat klienty z těchto lokalit, ale měli by jim ukázat, že jsou v rovnocenném postavení, jelikož je klienti potě berou jako pomoc a podporu než jako hrozbu. S tím souhlasí i výpověď respondent R4, který považuje za důležité následující: *„i přes negativní názory většinové společnosti (že si za svou situaci mohou sami) je potřeba jim pomáhat. Jsou to lidé, kteří vyžadují pomoc druhého k tomu, aby se alespoň částečně orientovali v dnešních podmínkách. Jsou to ve stručnosti lidé, kterým se pomáhat musí. Můj hlavní cíl je pomáhat klientům s tím co potřebují, zastávat jejich práva na veřejnosti, dostupnými nástroji se je pokusit aktivizovat k lepší budoucnosti a taky je důležité vnímat klienta jako rovnocenného partnera. V případě Romů je potřeba znát znaky práce s romskou komunitou. Tak jak jsem už řekl, je nejdůležitější v klientech vyvolat pocit toho, že jsme rovnocenní lidé, bez ohledu na vzdělání, bohatství apod.“* S tímto názorem se ztotožňuji, protože bohužel ne každý jedinec má predispozice k tomu, aby poznal, co je správné a v určité normě, kterou považuje většinová společnost za zásadní. V případě práce s romskou populací je důležité se seznámit s jejich tradicemi a zvyklostmi, jelikož každá kultura má odlišné znaky, které nejsou v mnohých případech pochopitelné pro vnější obyvatele. Respondent R2 v otázce ideální budoucnosti klientů odpověděl takto: *„když to shrnu, měli by bydlet v běžném bydlení a případně pracovat že samozřejmě. Mít zajištěné vzdělání dětí pochopitelně, protože s tím souvisí všechno. Ideálně by neměly být rodiny na ubytovnách nebo v těch vyloučených lokalitách a asi ta práce a bydlení je nejvíc zapotřebí. Pak navazují ty rodiny samozřejmě. Ideálně práce a bydlení, případně vyřešený ty sociální dávky, ale to není ideální samozřejmě. Vytáhnout je z toho života hlavně ty rodiny, jsou na to zvyklí a pokračují v tom další generace pochopitelně a pak můžou ty předcházející i nadávat, že chtěou třeba i do práce někteří. Takže to je problém samozřejmě. V podstatě ty návyky, asi korigovat nějak ty návyky z těch celých těch rodin, aby chtěly pracovat, aby chtěly ty děcka hlavně pracovat.“* Jako hlavní cíl tedy můžeme považovat také motivaci rodin a následně jejich dětí, aby děti docházely pravidelně do škol, plnily školní docházku a poté se snažily najít alespoň nějaké zaměstnání. Respondent R2 tedy bere za prioritní pracovat s rodinami, aby nezůstávaly v nevhodném prostředí ubytoven, kde se vyskytují i bezdětní problémoví jedinci. Aby rodiny nadále nepokračovaly ve špatných vzorcích, které znají od předešlých generací. S tím souhlasí i odpovědi respondentky R6: *„důležité je pracovat s rodinami ve vyloučených lokalitách v okolí Šumperka a Hanušovic, pomáhat jim s hledáním bydlení, hospodařením v domácnosti, doprovázet klienty na úřady a jiné instituce, pomoc při vyřizování běžných záležitostí a pomoc se školní přípravou dětí, kterou nutně potřebují. V rodinách, kde máme za cíl zlepšení školního prospěchu se nám to, až*

na výjimky, daří. Jako úspěch беру i to, když se nám děti chlubí jedničkami, které dostaly ve škole.“ Na to navazuje respondent R4: „v těch lokalitách se musí více dbát na to, aby jejich děti byly vzdělané, studium na SŠ a VŠ, musí začít pracovat a nebyť závislími na soc. dávkách (nové bydlení, lepší příležitosti aj.) a musíme je přimět začít myslet více na svou budoucnost a plánovat ji.“ Respondentka R1 ještě dodává: „ideální by bylo, aby si v podstatě zařadili na trh práce, protože v tom momentě mohou řešit i dluhy a mohou projít insolvenčí, vlastně za 5 let začínají zase od začátku bez zadlužení, bez jakýchkoliv takových problémů a zátěže. Pak i spousta obcí je připravena těm lidem poskytnout i obecní byty. Podle mě to výborně funguje třeba v Hanušovicích.“

V této kategorii Cíle jsem zjistila hlavní požadavky jedinců z těchto lokalit na sociální pracovníky a také hlavní aspekty pracovníků, které považují za důležité v práci v sociálně vyloučené lokalitě. Většina tamních obyvatel požaduje od pracovníků doprovázející činnost v oblasti vyřizování sociálních dávek, návštěv úřadů a jiných institucí. V mnoha případech nemají patřičné znalosti a možnosti, aby si tyto věci vyřídili sami. Jako další potřebnou činnost považují to, že se pracovníci pokouší zlepšit či udržet bytové podmínky tamních rodin a obyvatel, jelikož se zdražováním bytů souvisí otázka chudoby těchto jedinců. Je nutné jedince učít hospodařit s financemi, se kterými daná rodina disponuje a neubírat z hlavních potřeb členů rodiny, především dětí. Pracovníci se v mnoha případech pokouší o jistou motivaci dané rodiny, aby nezabředla v naučených vzorcích, které přejímá často z generace na generaci. Důraz kladou také na školní docházku dětí, aby děti měly alespoň nějakou vidinu „lepší“ budoucnosti než jejich rodiče a poté se zařadily na pracovní trh. Jako důležitý poznatek беру to, že bychom se měli jako pracovníci v pomáhajících profesích snažit přistupovat ke klientům jako k sobě rovným, neodsuzovat je za jejich tíživou životní situaci a snažit se pochopit příčinu této situace. Bohužel žijeme v době, kdy je velice snadné spadnout z určitého standardu do nevyhovujících podmínek, jelikož rodiny si často berou hypotéky bez rozmyslu. Bohužel na druhou stranu pořídit či postavit si vlastní bydlení, je už pro mnohé občany téměř nemožné bez toho, aby se zadlužili na několik let dopředu. Jako ideální stav považují pracovníci to, aby rodina nezůstávala v prostředí ubytoven, měla vyřízené veškeré příspěvky, které jsou pro danou rodinu nárokovatelné a aby rodina vedla děti k plnění školní docházky a vzdělání neodsuzovala.

6.4. Vliv rodiny

Kódy: nevhodný vzor, lenost, negativní vnímání, doučování

V poslední části mého výzkumu mě zajímalo, jaký má vliv rodina na školní docházku dětí a zda děti z vyloučených lokalit navštěvují některá nízkoprahová centra, která jsem zmínila v teoretické části. Většina výzkumů poukazuje na to, že jen velmi malé zastoupení dětí z prostředí ohroženého sociální exkluzí, dochází do mateřských škol a většina z nich zůstává doma. U těchto dětí často rodiče opomíjejí domácí přípravu na školní vyučování a nepovažují za důležité vzdělání jejich dětí. Absence motivace je patrná u většiny rodin v sociálně vyloučených lokalitách na Šumpersku. S tím souhlasí i odpověď respondentky R1: *„dost často je to vedení rodiny, kde pro ty rodiče není vzdělání žádnou hodnotou, nepodporují děti, aby se po základní škole ještě dál vzdělávaly. Tudíž ty děti končí už v 16-ti letech na úřadu práce, vlastně bez jakéhokoliv vzdělání, proto je zařazení na trh práce nemožné. V tom vychovávají další a další generace, kdy nevidí žádnou perspektivu v tom, že by se měli nějakým způsobem oni sami snažit se někam posunout.“* Respondentka R1 tedy potvrzuje fakt, že pro většinu rodičů vzdělání není vůbec důležité. Respondentka R1 dodává: *„rodiny nemají vzdělání jako hodnotu, školu berou jako nutné zlo. Když už tam to dítě náhodou chodí, jenom proto, že se rodič bojí trestu. Máme i rodiče, kteří jsou ve výkonu trestu za to, že nedodržovali vlastně povinnost školní docházky. Škola je jen přítěž, do čeho je nutí většinová společnost.“* Problém školní docházky, u dětí z těchto lokalit, někdy vyústí v trestní stíhání rodičů za nedodržování povinné školní docházky. Zde nastává otázka, jaká je hlavní příčina toho, že děti do škol nedocházejí? Jedná se o lenost rodičů s dětmi do školy docházet nebo nevidí ve vzdělání opravdu žádnou potřebu? Respondent R2 se domnívá: *„jaký vliv má rodina? Hodně negativní některá. To je otázka. Mám rodiny, kde ta školní docházka není dobrá, takže OSPOD tam chodí samozřejmě. Samozřejmě teďka s tím covidem je to problém. Protože někteří ten covid měli a pak ty děcka nechali delší dobu doma, než měli, některým nechtěl doktor napsat potvrzení a pak tam hrozí neomluvená absence. Vliv rodina samozřejmě má, oni se jako snaží, aby ty děcka chodily do školy. Teďka to haprovalo s tím covidovým obdobím, kdy vlastně byly uzavřeny ty školy na chvíli. Pak byl problém, aby to nechytyly ty další děcka, co mají, což chytly, a tak byly i delší dobu doma, než měly. Ty rodiny se asi snaží, ať ty děcka chodí do školy. Oni to ví, že by měli problémy. Nějak se to látá, to vzdělání je horší tady s tou dobou. Nemají tu techniku a počítače, aby to dělali, takže je i obdivuju, že to vůbec zvládnout s tím něco dělat. Některý děti chodily na ulici, kde je wifina.“* Období covidu-19 se negativně podepsalo na vzdělávání dětí. Přesto, že většina škol a institucí se snažila o co nejefektivnější vzdělávání, uzavřené školy a omezená výuka měla na děti obrovský vliv. Já sama jsem končila bakalářské studium ve chvíli, kdy coronavirus začínal. Bohužel první rok navazujícího magisterského

studia probíhal převážně online. Myslím si, že přestože výuka probíhala v rámci možností, osobní přítomnosti dětí ve školách se pochopitelně nevyrovnala. Bohužel zde nastává problém u dětí z vyloučených lokalit, které už tak měly problémy do školy docházet. Výuka probíhala přes internet a tyto děti bohužel nedisponují v mnoha případech počítači ani internetovým připojením. Pokud už počítač mají, jedná se třeba o pět sourozenců a výuku všech pěti zároveň je nemožné zajistit. Vliv rodiny také zmiňuje respondentka R6 která tvrdí: *„rodina má velký vliv na docházku dětí. Setkala jsem se s případy, kdy se dětem třeba jen nechce ráno vstávat do školy a rodič mu proto celý den omluví a dítěti nevysvětlí, že docházení do školy je povinné. Je mi líto dětí, které musí vyrůstat v takovém prostředí, které je z mého pohledu pro zdravý vývoj jedince nevyhovující.“* Existují tedy benevolentní rodiče, kteří dítě nechají doma v případě, že se mu nechce do školy vstávat. Dále jsem se setkala s případem, že rodina disponuje pouze jedním rodičem, tudíž matka samoživitelka sama nezvládne, v některých podmínkách, početné děti do škol dovést. Například v Hanušovicích jsou některé lokality hůře dostupné. Toto potvrzuje i respondentka R5: *„velký vliv má rodina určitě...že jo. Protože když ta ubytovna je dost vzdálená, je tam více dětí, matka je na ně sama a je alkoholik, tak je to těžký doprovodit všechny děti do dva kilometry vzdálené školy v bahně nebo ve sněhu. Když jedno z dětí je nemocné, tak je dost často nechají doma, to tady hodně řešíme. Spolupracujeme hodně se školou, docházíme do těch rodin a motivujeme je, aby se navázala spolupráce rodiny a školy. Někdy škola nechce spolupracovat s rodinou z vyloučené lokality, to se hodně řeší. Časté je, že v covidu byla výmluva covid, některé děti nebyly skoro vůbec ve škole, hlavně prvňáci.“* Respondentka R5 ještě dodává: *„dost často je tam však jako prvotní příčina nevhodné vzory v rodině, to samozřejmě, už teda hlavně v dospívání.“* Z odpovědi respondentky R5 vyplývá, že se pracovníci snaží rodinu motivovat ke vzdělání, bohužel však některé školy nemají zájem spolupracovat s rodinnou ze sociálně vyloučené lokality. Toto považují za velice smutné zjištění. Škola by se měla, i přes všechny okolnosti, snažit pomoci těmto dětem, protože dítě si nevybírá prostředí ani rodiče. Respondentka R3 vidí vliv rodiny takto: *„rodina má vliv samozřejmě prvořadý, bohužel jak již bylo zmíněno, vzdělání u rodičů nemá valnou hodnotu. Někdy mám pocit, že školní docházka dětí je pro rodiče nutné zlo, které podstupují jen proto, aby neměli problémy s úřady či dokonce nepřišli o dávky. Někteří rodiče jsou při omlouvání absencí svých dětí nesmírně benevolentní. Bohužel covidová situace s distanční výukou tomu jen nahrála.“* Zde se opět opakuje tvrzení, že většina rodičů je benevolentní skrz omlouvání docházky jejich dětí. Dále se jedná o fakt, že rodina dítě do škol posílá jen z důvodu, aby nepřišla o dávky, ale školní příprava dětí je katastrofální nebo žádná. Respondent R4 charakterizuje vliv rodiny velmi podobně: *„děti se formují dle svého sociálního prostředí, ve*

kterém vyrůstají. Lidé ve vyloučených lokalitách mají hodnotu vzdělání na posledním stupni potřeb. Děti tedy tento vzorec převezmou a takto to pokračuje dále. “ Existuje však několik málo výjimek, kdy se dítě vymaní z vlivu a vedení rodiny a pokračuje ve studiu. O tom vypověděla respondentka R1: „od září máme chlapce, který žil v sociálně vyloučené lokalitě, kdy rodina absolutně nefunguje, nepodporuje jakékoliv vzdělání ani zaměstnání, tak si jejich syn trval na tom, že chce dál po škole být ještě na studiích a studuje obchodní akademii. Našel si v Šumperku i práci a brigádníčí, aby si na to sám vydělal. “ Respondent R4 tomuto chlapci dopomohl k zajištění stipendia. Respondent R4 říká: „pomohl jsem získat stipendium chlapci z vyloučené lokality, díky kterému studuje na obchodní akademii (a to s výborným prospěchem). Případů se najde více, ale to je přece moje práce. “ Domnívám se tedy, že bez pomoci pracovníků, kteří s rodinou spolupracují, by toto nebylo možné. Tudíž беру za velký úspěch a motivaci právě tento případ. Rovněž oceňuji zmiňované pracovníky, že se situací chlapci pomohli. Nebojím se tvrdit, že bohužel ne každý sociální pracovník v pomáhající profesi, projevuje dostatečné odhodlání a zájem o klienty z těchto lokalit. Většinou se na pomoc segregovanému obyvatelstvu pohlíží jako na zbytečnou. Pracovníci tvrdí, že nechtějí nic změnit, ovšem děti je nutno dále vzdělávat a eliminovat prohlubování tohoto jevu. Ovšem záleží na individuálním posouzení. Dále jsem chtěla zjistit, zda tyto děti mají možnost, aby navštěvovaly nízkoprahová centra v okolí a zda jsou dostupná. Taky jestli zde probíhá i doučování pro děti, které mají doma se školní přípravou problém a rodiče nefungují. Respondentka R1 odpověděla: „děti chodí i v Šumperku i v Hanušovicích do nízkoprahu a je to hojně využívané. Doučování poskytují, dokonce jsme zapojeni teď v projektu v Hanušovicích v místní akční skupině, kde vlastně je ten projekt zaměřený na setrvání dětí v tom školském systému i po ukončení základní školy, takže je to zaměřeno právě na to doučování, na to plnění školních úkolů a přípravu. Děti tam chodí jak do nízkoprahu, tak do naší sociálně aktivizační služby. “ Nízkoprahová centra se tedy nachází jak v Šumperku, tak v Hanušovicích. Podle respondentky R1 je tedy služba využívána. S tím však nesouhlasí respondentka R5: „podle mě ty nízkoprahy nějak nenavštěvují. Je tady v Hanušovicích sice nízkoprah, ale ne všechny děti tam chodí. Z ubytovny tam děti nechodí, pro ně je to daleko. Matka je vyzvedne ze školy, ale děti tam nechodí. “ Zde mohu poukázat opět na problém dostupnosti z hlediska vzdálenosti od lokality. Podle respondentky R5 je to tedy problém. Děti podle ní do nízkoprahového centra nedochází, jelikož je to pro ně daleko. Respondent R2 na problematiku vzdálenosti a doučování reaguje takto: „některé neziskovky to doučování poskytují, Jekhetane, Sazka, Podané ruce. My jsme se taky pokoušeli s vyučováním a člověk tam musel být pořád a my nejsme aktivizační služba. Učitelky mají taky doučování, takže ta škola celkem taky funguje. Někteří se vymlouvají,

že je to daleko a ty děcka to mají daleko, což není pravda. Jsou líní tam dojít. Ta Nádražní ulice, kde je ta lokalita, je hned vedle školy a ta matka nešla ani omluvit děcka do školy, tak si myslím, že je to pohodlnost. Kromě Údolní, která je dál, ale ostatní lokality nejsou zas tak daleko. Není to blízko, ale není to daleko, třeba 600 m. Do kilometru tak.“ Respondent R2 tedy s tvrzením, že se kluby nacházejí příliš daleko nesouhlasí. Tvrdí, že se jedná o pouhou lenost rodiny, která nejde omluvit ani dítě do školy, přestože se škola nachází hned vedle. Tohle je těžké posoudit, ale měla jsem možnost se podívat do obou nízkoprahových center a dostupné se mi zdály dobře. Zde vidím zase problém v motivaci rodiny, aby jejich děti docházely aspoň na školní přípravu do těchto míst. Respondentka R5 však ještě dodala: *„všechny zařízení skoro poskytují tady doučování, ale ty rodiny nemají zájem to třeba využívat. Nemají možnost nebo nemají zájem. Nabízeli jsme, ale matka řekla, že je to doučí sama. Nechtějí třeba aby jim nikdo chodil do rodiny.“* Toto potvrzuje fakt, že se odlišují příčiny a důvody toho, proč děti nenavštěvují tato centra, i když je pro ně služba bezplatná. Dle mého názoru, pokud rodina nemá zájem nebo kompetence, dítěti se školní přípravou pomáhat, je to nejmenší dítě dovést alespoň párkrát měsíčně do těchto nízkoprahových center. Teď samozřejmě nemluvím o zimních obdobích, kdy jsou v například v Hanušovicích, cesty špatně dostupné. Ovšem zde narážím opět na problém, že většina rodin nevidí ve vzdělání jejich potomků žádný smysl. Respondentka R3 ještě dodává: *„pokud vím, doučování si po své linii organizují také školy, z organizací jsme asi jediná, pokud se týká Hanušovic.“*

V této části diplomové práce jsem se snažila zjistit, jaký vliv má rodina na vzdělání dětí z lokalit ohrožených sociálním vyloučením. Z rozhovorů s pracovníky jsem zjistila, že na Šumpersku mají rodiny negativní vliv na vzdělání. Rodina buď nepovažuje vzdělání za důležité nebo nemá dostatečné dispozice k tomu, aby dětem pomáhala se školní přípravou. Jedná se problém v tom, že rodič je buďto uživatel alkoholu a drog nebo je benevolentní ve výchově jejich ratolestí. Některé rodiny omluví dítě z výuky v případě, že se mu nechce vstávat nebo byla v posledních letech výmluva covidová situace. Dále určitá část rodičů není schopna ani děti doprovázet do škol a plnit školní přípravu a nechce se jim děti vodit ani do nízkoprahových center, které tyto možnosti nabízejí. Zaujala mě ještě informace, kterou jsem zjistila na praxi. Společnost Sazka na vyžádání dojíždí autem do hůře dostupných míst za sociálně slabšími rodinami, kterým poskytuje doučování. Toto vidím jako ideální řešení, pokud rodina nemá možnost nebo zájem děti na doučování doprovázet. Většina škol nabízí doučování, bohužel někteří rodiče se školou nespolupracují vůbec.

7 Vyhodnocení odpovědí na výzkumné otázky

HVO: Jaké jsou hlavní problémy a potřeby sociálně vyloučených obyvatel na Šumpersku?

Hlavní otázkou bylo zjistit, jaké jsou problémy v lokalitách ohrožených sociálním vyloučením na Šumpersku. Z mého výzkumu mohu předpokládat, že hlavními problémy jsou vzdělání a přístup rodiny ke vzdělávání. Dále zde řadím problémy vysoké nezaměstnanosti, která je patrná ve většině případů. Lokality v okolí Hanušovicka, se potýkají s nedostatkem pracovních míst. Města Šumperk a Hanušovice se však rozhodla bojovat s tímto problémem ve formě projektů na zařazení těchto obyvatel na pracovní trh. S nezaměstnaností souvisí práce na černo, ke které se uchyluje velká část obyvatel. Nedostatek financí se pojí se závislostí tamních obyvatel na dávkovém systému a zadlužení. Velký problém vidím taky v neschopnosti hospodaření s financemi v rodině. Jako jedním z problémů jsou také mnohaposobné rodiny, pro které je velmi těžké sehnat vyhovující bydlení. Rodiny často bydlí na ubytovnách, kde platí přemrštěné částky a ubírají dětem z hlavních potřeb. Bydlení na ubytovnách považují pracovníci po výchovu dětí jako nevhodné. Sehnat bydlení v obecních bytech je problémové, jelikož jedinci často ničí byty a pronajímatelé je v bytech nechtějí, nebo jsou energie příliš vysoké.

DVO1: Jaké formy pomoci poskytují pracovníci ve vyloučených lokalitách v regionu Šumperk?

V lokalitách, ohrožených sociálním vyloučením na Šumpersku, poskytují pomoc těmto obyvatel několik institucí a služeb. Jako hlavní formy pomoci, které obyvatelé od pracovníků vyžadují jsou doprovázení na úřady a pomoc při vyřízení dávek a příspěvků. Dále se snaží o zlepšení bytových podmínek, aby se klienti nestali bezdomovci, případně dodání hmotného vybavení do obydlení. Některé služby poskytují i potravinovou pomoc, kterou do rodin přivážejí. Některé rodiny požadují pomoc se školní přípravou dětí. Doučování pro děti zajišťují nízkoprahová centra a jiné aktivizační služby.

DVO2: Jaké stěžejní cíle považují sociální pracovníci za hlavní v sociálně vyloučených lokalitách na Šumpersku?

Mezi hlavní cíle, při práci s obyvateli lokalit, považuje většina pracovníků to, naučit tamní jedince, aby vlastně žádnou službu nepotřebovali. Kladou důraz na to, aby se tito jedinci naučili hospodařit s financemi s kterými disponují. Tedy pokud nechtějí pracovat, ukázat jim, proč nevyjdou s financemi, kam směřuje tok jejich peněz a jak mohou ušetřit. Dále aby tito obyvatelé nebyli závislí na dalších systémech pomoci. V neposlední řadě, aby setrvali na místech bydlení, protože v mnoha případech je změna bydlení chyba, jelikož někdy žádné jiné neseženou. Také se snaží ukázat jim, jaké jsou důvody, proč nejsou děti dostatečně připravené na výuku a že mohou využívat služeb, které jim to nabízejí. Ukázat hlavně dětem, že mohou žít lépe než jejich rodina, pokud budou chtít a snažit se. Dále se také pracovníci snaží zastávat práv těchto segregovaných obyvatel na veřejnosti. Většina jich zastává především přátelský a individuální přístup ke klientům.

DVO3: Jaký vliv má rodina v rámci vzdělání a školní docházky na děti ze sociálně vyloučených lokalit?

V poslední části jsem chtěla zjistit, jaký vliv má rodina na vzdělávání dětí z těchto lokalit. V mém výzkumu bylo zjištěno, že rodina má negativní vliv na jejich děti a následnou přípravu a dodržování školní docházky. Jádro problému tkví v tom, že rodiny často nepovažují za důležité vzdělání jejich dětí a školu vidí jako nutnou povinnost. Jedná se o vzory v rodině, které se často opakují po generace. Děti proto končí, často se základním vzděláním, na úřadech práce. Problém vidím taky v tom, že rodiče často omlouvají děti ze školní výuky z pohodlnosti. Další problém je však v neúplné rodině, kdy děti má na starosti pouze jeden rodič a přípravu nezvládá. Jelikož se jedná často o početné rodiny, byl problém taky coronavirus. Rodiny neměli prostředky na zajištění online výuky. Mohli však využít nízkoprahová centra, která nabízejí doučování a pomoc s přípravou na výuku. Ve výzkumu však bylo zjištěno, že pro některé rodiny jsou tyto centra daleko anebo nemají zájem o využívání této služby. V mnoha případech mají děti neomluvenou absenci a rodiče čelí právnímu stíhání.

8 Závěr výzkumného šetření

V závěru svého výzkumu bych chtěla shrnout poznatky, které jsem získala. Sociální vyloučení a sociálně vyloučené lokality jsou patrné snad ve všech regionech České republiky. Můj výzkum se zaměřil na ty, které se nacházejí v regionu Šumperk. Po uskutečnění poslední praxe v organizaci Jekhetane, jsem získala náhled na celou problematiku. Díky doporučení pracovníků jsem oslovila několik respondentů, kteří souhlasili s poskytnutím rozhovoru. Jednou z hlavních lokalit, která se nachází v mém regionu, je město Hanušovice. Většina respondentů se o tomto městě zmiňuje a velká část lokalit se soustředí v jeho okolí. Jako stěžejní problém považují pracovníci bydlení tamních jedinců. Toto obyvatelstvo, z části romské, sčítá mnohdy více než 5 členů v jedné rodině. Jedná se tedy o mnohapočetné rodiny, kteří jsou ohroženi sociální exkluzí. Další problém je neschopnost rodin v hospodaření s financemi a závislost na dávkách. Většina této populace nepracuje a nikdy neviděla ani pracovat předchozí generace. Po pracovnících často požadují doprovod na úřady a pomoc s vyplněním příslušných formulářů. Bohužel ani jeden pracovník se nezmínil, že by požadovali pomoc s hledáním zaměstnání. Město Hanušovice učinilo kroky k eliminaci a neprohlubování exkluze v podobě projektu. Tento projekt poskytuje zaměstnání jedincům z vyloučených lokalit a snaží se je zapojit do manuálních prací pro město. Jedinci, kteří nikdy nepracovali, se učí pracovnímu režimu a zařazení zpět na trh práce. Pro obě strany je to prospěšné. V otázce školní docházky dětí, jsem učinila několik závěrů. Rodina má ve většině případech negativní vliv na vzdělání jejich dětí. Většina rodičů nepovažuje vzdělání jako důležitou hodnotu v životě. Tudíž na děti neapeluje, aby školu navštěvovaly a řádně si plnily úkoly. Bohužel velká část z nich děti nechává doma a dítě zameškává hodiny, které pak těžko dohání. Ve městech Šumperk a Hanušovice se nachází nízkoprahové kluby, které nabízí také zázemí doučování pro děti ze sociálně slabšího prostředí. Jak jsem se dozvěděla, někteří pracovníci je považují za navštěvované, jiní zase naopak. Důvodem je podle některých vzdálenost z těchto lokalit a ubytoven, kdy rodiče nejsou schopni děti do klubu dovést. V mnoha případech nemají ani zájem. Na druhou stranu si myslím, že v regionu Šumperk je zajištěna dostatečná pomoc a podpora od organizací, které se sociálním vyloučením zabývají. U pracovníků, s kterými jsem se setkala, obdivuji jejich přístup k těmto lidem. V mnoha případech je totiž tato práce velmi náročná a snadno jde získat syndrom vyhoření.

ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo přiblížení problematiky sociálního vyloučení jako takového a podrobnější poznání tohoto jevu v regionu Šumperk. Dále jsem chtěla zjistit, jaké jsou hlavní problémy v segregovaných lokalitách na Šumpersku a přiblížit veřejnosti život v nich.

Teoretická část je rozdělena do tří celků. V prvním celku se snažím blíže popsat pojem sociální exkluze a přiblížit formy a skupinu obyvatel, která je sociálním vyloučením nejvíce ohrožena. Dále se zabývám sociálním vyloučením a romskou otázkou, jelikož tato skupina je úzce spjata se sociální exkluzí. Ve druhé části popisuji sociálně vyloučené lokality a etnické uskupení v nich. Ve třetí části se zaměřuji na situaci na Šumpersku. Zajímalo mě, jaké lokality v tomto regionu existují a jaké je uskupení tamních obyvatel. Taky jaké sociálně-aktivizační služby a neziskové organizace se zabývají problémem sociálně vyloučených lokalit a v jakých projektech jsou začleněni.

Praktická část se zaměřuje na výzkumné šetření, které bylo provedeno kvalitativní metodou. Jako nástroj pro získání výsledků jsem použila rozhovory s pracovníky v sociálních službách, které navštěvují a poskytují pomoc tamním obyvatelům v segregovaných lokalitách. Výzkum byl zaměřen na lokality na Šumpersku, Hanušovicku a jejich blízkého okolí. Hlavní výzkumná otázka se pojila s hlavní problémy a potřebami obyvatel žijících v tomto regionu. Každá lokalita se pojí s jinými problémy, ovšem většina jich byla totožných. Město Šumperk a Hanušovice, se dle mého názoru, pokouší efektivně řešit tuto problematiku. Většina organizací a služeb, které se tímto fenoménem zabývají, spolupracuje mezi sebou a nabízí rozmanité možnosti pomoci. Také se zapojují do řady projektů, ve kterých dosahují zajímavých výsledků.

V závěru svojí práce jsem se chtěla pozastavit nad otázkou sociálního vyloučení a covidovou situací, která nás provázela poslední roky. Ve své předchozí bakalářské práci jsem poukázala na fakt, že covid značně ovlivnil solidární pomoc v České republice. Dle mého názoru, se velká část obyvatelstva zapojila do solidární pomoci, ať už u nás nebo ve světě. To jsem považovala za pozitivní změnu v lidském myšlení a empatii. Covid však ovlivnil i otázku sociálního vyloučení. Bohužel v tomto případě negativně. Toto tvrzení spojuji především s omezenou školní docházkou a dalším rozumovým vývojem dětí. Jelikož většina obyvatel sociálně vyloučených lokalit disponuje omezenou výpočetní technikou, byla pro ně distanční výuka obrovský problém. Rodiny, i v běžném režimu, nebyly schopny děti do škol dostatečně připravovat a zajistit řádné plnění školní docházky. Covidová situace nám ukázala, že tento

negativní dopad jde ještě zmnohonásobit. Děti z vyloučených lokalit pochází většinou z početného sourozenectví, tudíž zajistit pro všechny děti online výuku je nemožné. Pro mnohé rodiče byl covid jednou z mnoha důvodů, proč zajistit docházku nejde. Děti buď zůstávaly doma bez výuky, nebo rodiče na výuku dostatečně nedohlíželi. Dále bych chtěla zmínit fakt, že covid zvýšil a prohloubil sociální vyloučení až o 2 %, jak jsem se dočetla při psaní práce. Přibylo také lidí, kteří dříve svou situaci zvládali a nyní žádají o potravinovou pomoc. Proto tedy doufám, že pokud budou v následujících měsících covidová čísla opět stoupat, bude se nějak efektivně postupovat skrz vzdělávání dětí. Pokud budou děti z těchto lokalit opět psát úkoly v jedné místnosti v holobytu, mezi šváby a ostatními sourozenci, nepřestane se sociální vyloučení v naší společnosti prohlubovat.

V závěru bych chtěla říci, že problematika sociálního vyloučení souvisí s interakcí mezi jedinci, sociálními skupinami a společenskými systémy. Jako hlavní aspekty tohoto problému považují kulturně-historické aspekty, sociálně-ekonomické, politické a také etické. V dnešní době však nejsou ohroženi sociálním vyloučením jen sociálně slabší jedinci, nýbrž nikdy nevíme, zda se do těchto okovů nedostaneme i my samy. Proto je nutné tuto situaci řešit a snažit se eliminovat dopady exkluze, a ne situaci přehlížet.

POUŽITÁ LITERATURA

a) Tištěné

FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti: (kvalitativní studie)*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6574-1.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8.

KELLER, Jan. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN isbn978-80-7464-490-0.

KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-044-5.

MUSIL, Jiří a Jan MÜLLER. *Vnitřní periferie České republiky, sociální soudržnost a sociální vyloučení*. Praha: Univerzita Karlova, Centrum pro sociální a ekonomickou strategii, 2006. Studie CESES. Analytik, 2/2006. ISBN (brož.).

PREISSOVÁ, Andrea a Rafael JUÁREZ-TOLEDO. *Sociální exkluze v multikulturních společnostech: komparace současné situace v České republice a v Mexiku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3648-7.

SIROVÁTKA, Tomáš, ed. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Nakladatelství Georgetown, 2004. Rubikon. ISBN 80-86251-19-5.

SÝKORA, Luděk. *Rezidenční segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 2010. ISBN 978-80-86561-34-9.

SVOBODA, Zdeněk. *Pedagogické etnobrýle aneb Tanec mezi hady*. In: SVOBODA, Zdeněk; MORVAYOVÁ, Petra a kol. *Schola Excludus*. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2010, ISBN 978-80-7414-221-5.

ŠIMÍKOVÁ, Ivana a Imrich VAŠEČKA. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno: Barrister & Principal, 2004. ISBN 80-736-4009-0.

ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. 2., rozš. a uprav. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1909-5.

ŠŤASTNÁ, Jaroslava. *Když se řekne komunitní práce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3356-5.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

VOJTÍŠEK, Petr. *Výzkumné metody: Metody a techniky výzkumu a jejich aplikace v absolventských pracích vyšších odborných škol*. Praha: Vyšší odborná škola sociálně právní, 2012. ISBN 978-80-905109-3-7.

WHELAN, B., WHELAN, C., T., 1995. *In what sense is poverty multidimensional?* In: ROOM, G. *Beyond the threshold. The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. ISBN 978-1861340030.

b) Elektronické

Administrativní mapa SO ORP Šumperk, [online]. [cit. 02.06.2022]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/xm/so-orp-sumperk>.

Co děláme (TP Šumperk) – SPOLEČNĚ-JEKHETANE, o. p. s., SPOLEČNĚ-JEKHETANE, o. p. s. – Věříme, že to dokážete! [online]. Copyright © 2022 SPOLEČNĚ [cit. 05.06.2022]. Dostupné z: http://jekhetane.cz/?page_id=3659.

Dlouhodobě nezaměstnaní obyvatelé Hanušovic pomáhají městu údržbou. Město tak bojuje se sociálním vyloučením | Olomouc. Český rozhlas Olomouc [online]. Copyright © 1997 [cit. 03.06.2022]. Dostupné z: <https://olomouc.rozhlas.cz/dlouhodobě-nezamestnani-obyvatele-hanusovic-pomahaji-mestu-udrzbou-mesto-tak-8145140>.

GAC SPOL. S R. O., 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC spol. s r. o. [online] Dostupné z: <https://www.gac.cz/cz/nase-prace/aktualni-zakazky>.

Chudoba, nezaměstnanost a dluhy trápí vyloučené lokality - Novinky.cz. Novinky.cz – nejčtenější zprávy na českém internetu [online]. Copyright © 2003 [cit. 13.06.2022]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/chudoba-nezamestnanost-a-dluhy-trapi-vyloucene-lokality-40385977>.

Komunitní plán sociálních služeb na území ORP Šumperk na období let 2019-2021. Dokumenty procesu KPSS-Šumperk. Šumperk [online]. Copyright © 2000 [cit. 02.06.2022]. Dostupné z: <https://www.sumperk.cz/cs/potrebuji-vyridit/socialni-oblast/komunitni-planovani-socialnich-sluzeb/dokumenty-procesu-kpss/>.

K romské národnosti se během loňského sčítání přihlásilo přes 21 tisíc obyvatel, o 65 % více než před deseti lety - Romea.cz. home - Romea.cz [online]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/k-romske-narodnosti-se-behem-lonskeho-scitani-prihlasilo-pres-21-tisic-obyvatel-o-63-vice-nez-pred-deseti-lety>.

Olkraj. *Zpráva z monitoringu města a obce s rozšířenou působností Šumperk*, In: *Olkraj*. [online]. 2019, duben [cit. 2022-06-02]. Dokument ve formátu PDF. Dostupné z: <https://www.olkraj.cz/zaverecne-zpravy-z-jednotlivych-orp-aktuality-8818.html>.

O nás-PONTIS. *PONTIS Šumperk o.p.s. - PONTIS* [online]. Copyright © 2022 [cit. 13.06.2022]. Dostupné z: <https://www.pontis.cz/o-nas/>.

Plán prevence kriminality ve městě Hanušovice na léta 2016–2021 in Strategické dokumenty - Oficiální stránka města Hanušovice. Město Hanušovice - Oficiální stránka města Hanušovice [online]. Copyright © 2022 [cit. 02.06.2022]. Dostupné z: <https://www.hanusovice.info/mesto/strategicke-dokumenty/>

Příručka pro sociální integraci – dotisk – Agentura pro sociální začleňování. Agentura pro sociální začleňování – Odbor pro sociální začleňování (Agentura) je jedním z odborů MMR ČR. Agentura je vládním nástrojem na podporu obcí, které řeší problematiku sociálního vyloučení. [online]. Copyright © 2022 [cit. 10.06.2022]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/dokument/prirucka-pro-socialni-integraci_dotisk-pdf/

Romská národnostní menšina | Vláda ČR. Úvodní stránka | Vláda ČR [online]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149/>

Situační analýza ORP Šumperk-Zajištění integrace příslušníků romských komunit v Olomouckém kraji II-Projekty - www.esfcr.cz. Domovská stránka - www.esfcr.cz [online]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/projekty-oplzz/asset_publisher/0vxsQYRpZsom/content/zajisteni-integrace-prislusniku-romskych-komunit-v-olomouckem-kraji-ii?inheritRedirect=false

Společnost Podané ruce. *Společnost Podané ruce* [online]. Copyright © 2022 [cit. 13.06.2022]. Dostupné z: <https://podaneruce.cz/>

ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY. 2018. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017.* [Dokument] Praha: Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny, 2018.

Vzdělávání v sociálně vyloučených lokalitách, aneb jak překonat znevýhodnění chudobou ve škole? – Agentura pro sociální začleňování. Agentura pro sociální začleňování – Odbor pro sociální začleňování (Agentura) je jedním z odborů MMR ČR. Agentura je vládním nástrojem na podporu obcí, které řeší problematiku sociálního vyloučení. [online]. Copyright © 2022 [cit. 13.06.2022]. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/vzdelavani/vzdelavani-v-socialne-vyloucenych-lokalitach-aneb-jak-prekonat-znevychodneni-chudobou-ve-skole/>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Počet obyvatel hlásící se k romské národnosti.....	14
Obrázek 2: Denní tisk zabývající se segregací	22
Obrázek 3: Administrativní mapa SO ORP Šumperk	28